

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

České Budějovice

2019

Andrea Doudová

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur

Bakalářská práce

K vývoji knihoven a knihovnictví

Vypracovala: Andrea Doudová
Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2019

Poděkování

Ráda bych věnovala poděkování paní PhDr. Mileně Noskové, Ph.D., vedoucí své bakalářské práce, za odborné vedení, obětavost, rady, připomínky, čas a trpělivost, kterou mi ochotně poskytovala. Velké díky patří také členům mé rodiny za jejich podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 20.4. 2019

.....
Andrea Doudová

Anotace

Bakalářská práce je zaměřena na průběh vývoje knihoven a knihovnictví. Konkrétně na historický vývoj v oblasti českých zemí. V první části je popsán stručný vývoj knihoven a knihovnictví v jednotlivých historických obdobích. Druhá část zmiňuje významné osobnosti z oboru knihovnictví a vývoj knihovnictví jako profese. Třetí část je zaměřena na specifické druhy knihoven a knihovny historicky významné. Na základě vybraných pramenů jsou v práci zmíněny knihovny zámecké, měšťanské, nebo církevní a jejich zvláštnosti.

Klíčová slova: knihovna, knihovnictví, vývoj knihoven, vývoj knihovnictví, knihovnické teorie, vědecké knihovny, zámecké knihovny, klášterní knihovny

Annotation

The bachelor thesis is focused on a development of libraries and librarianship. Specifically, on the historical development in the Czech lands. The first part briefly describes the development of libraries and librarianship in historical periods. The second part mentions important individuals in the field of librarianship and the development of librarianship as a profession. The third part focuses on specific types of libraries and historically significant libraries. Based on selected sources, there are mentioned palace libraries, burgher libraries or monastery libraries and their peculiarities.

Keywords: library, librarianship, library development, librarianship development, librarian theory, scientific library, palace library, monastery library

Obsah

Úvod	9
1 Počátky a prvotní vývoj.....	11
2 Vývoj knihy ve vztahu ke společnosti	12
2.1 Rukopisy	12
2.2 Knihtisk	12
2.3 Kniha nebo dokument?	13
2.4 Nástup počítačů.....	13
3 Archiv nebo knihovna?	13
3.1 Knihovna.....	13
3.2 Archiv.....	14
4 Problematika rekonstrukce vývoje	14
5 Chronologický vývoj.....	14
5.1 Období Velké Moravy	14
5.1.1 Příchod Konstantina a Metoděje	15
5.2 Období prvních knih	15
5.2.1 Kosmova kronika česká.....	16
5.3 Období rozvoje knihoven.....	17
5.3.1 Vznik Strahovské knihovny	17
5.3.2 Další památky	18
5.3.3 Rozvoj samostatných knihoven	18
5.3.4 Knihovna Augustiniánů-poustevníků.....	19
5.4 Od poloviny 14. století po husitskou revoluci	19
5.4.1 Vliv panovníka.....	19
5.4.2 Knižní katalogy knihoven na kolejích Univerzity Karlovy.....	20
5.4.3 První vývoj knihovnické profese	21
5.4.4 Řemeslně výrobní rukopisy	21
5.4.5 Cizinci a jejich vliv na knihovní fond	21

5.5	Husitská revoluce	22
5.5.1	Důsledky revoluce	22
5.5.2	Změny v tvorbě	23
5.6	Druhá polovina 15. století	24
5.6.1	České a moravské prvotisky	24
5.7	Doba předbělohorská	24
5.7.1	Změny v uložení knih	25
5.7.2	Klášterní knihovny	25
5.7.3	Měšťanské knihovny	26
5.7.4	Johannes Mathesius a měšťanská škola	26
5.7.5	Zámecké knihovny	26
5.8	Knihovny po Bílé hoře	27
5.8.1	Barokní sloh	28
5.8.2	Barokní klášterní knihovny	29
5.8.3	Zámecké knihovny	29
5.9	Počátky veřejných knihoven do roku 1918	30
5.9.1	Veřejné půjčovny a čítárny	31
5.9.2	Vědecké a odborné knihovny	32
5.9.3	Počátky českých knihoven	32
5.9.4	České lidové knihovny	33
5.10	Období rané první republiky	34
5.10.1	Situace českých knihoven v širším kontextu	34
5.10.2	Zákon o československých knihovnách	35
5.10.3	Realita financování	36
5.10.4	Vzdělání knihovníků	37
5.11	Nevětší rozkvět veřejných knihoven (1921-1928)	37
5.11.1	První stavba knihovny	38

5.11.2	Mezinárodní výbory pro knihovnictví a bibliografii	38
5.11.3	Uzavření Státní knihovnické školy	39
5.12	Hospodářská krize 1929-1934	39
5.12.1	Braková literatura	40
5.12.2	Katolické knihovny	41
5.12.3	Knihovědné společnosti a spolky	41
5.13	Přípravy na obranu republiky do roku 1938	41
5.13.1	Fašistická ideologie v knihovnách	42
5.13.2	Seznam zakázaných titulů	42
5.13.3	Začátek konce	42
5.13.4	Příchod okupantů	43
6	Knihovnické teorie, významné osobnosti a jejich dílo	43
6.1.1	První teoretické publikace	43
6.1.2	První republika	45
6.1.3	Příručka Československé knihovnictví	45
6.1.4	Jiří Mahen (1920-1939)	48
6.1.5	Deziluze ve 30. letech	48
7	Knihovny s původním historickým základem nebo specifickým fondem	49
7.1	Knihovna Minoritů v Českém Krumlově	49
7.1.1	Historie	49
7.1.2	Současnost	50
7.2	Národní knihovna	50
7.2.1	Historie	50
7.2.2	Klementinská nej	51
7.3	Univerzitní knihovna v Olomouci	51
7.3.1	Obsahové zvláštnosti fondu knihovny	52
7.3.2	Obrozenecký zájem o knihovnu	52

7.4	Knihovna Národního muzea.....	53
7.4.1	Vznik fondu	53
7.4.2	Organizace.....	53
7.4.3	Umístění a vývoj fondu	53
7.4.4	Současnost	54
8	Závěr.....	55
9	Literatura.....	56

Úvod

Ve chvíli, kdy člověk poprvé započal ukládat své zkušenosti a znalosti pomocí písmen do knih a jiných druhů záznamů, započaly dějiny knihoven a knihovnictví. Člověk již nepředává své zkušenosti jenom ústně, z generace na generaci, ale může předávat mnohem dál a mnohem více, než tomu bylo kdy dřív. Na různé druhy materiálů je již nejméně pět tisíc let zaznamenávána historie lidských životů, přírodních katastrof, válek, míru, pokusů a omylů, důležitostí i banalit. Najdeme v nich zaznamenané prosté myšlenky jednotlivce, poučné báchorky, ale i učení největších filosofů světa (Cejpek, 2002, str.15).

Knihy byly psány za rozdílným účelem. Šíření vědomostí, hlásání víry nebo uchování tajemství. To mimo jiné znamenalo, že již od počátku musely být knihy správně uloženy, aby nedošlo k jejich poškození a v jejich uložení musel být systém, aby netrvalo příliš dlouho najít správný titul.

Čím přibývalo knih a dokumentů, tím přehlednější musel být jejich systém uložení. Přibližně takto vynikaly první knižní truhly, police, místnosti, sbírky a následně celé knihovny. Vývoj knihoven procházel různými vzestupy a pády.

V některých oblastech bylo vědění odpradávná oslavováno, a právě na takových místech jsme mohli najít ty nejrozvinutější knihovnické systémy a archivy plné vzácných dokumentů. Dobrým příkladem je třeba Alexandrijská knihovna. Takové místo se stalo něčím téměř posvátným, byl to vlastně takový chrám vědění, do kterého toužil nahlédnout snad každý učenec té doby a mnozí kvůli její návštěvě vážili velice dlouhou cestu. Ono není divu. Obsahovala totiž veškeré dobové vědění v oborech jako je matematika, astronomie, fyzika, historie nebo lékařství. Bohužel ani tato úžasná oblast lidské společnosti se nemohla ubránit zkáze.

Dobové prameny se nemohou shodnout na tom, kdo je za její zničení zodpovědný. Ať už se jednalo o záměrné likvidování záznamů ve jménu politiky, víry, státu nebo cenzury, výsledek je neměnný. Informace obsažené v knihovnách spolu s jejich zkázou zanikají. Samozřejmě, že ne každá knihovna zanikla následkem záměrného ničení lidstvem. Občas zasáhne přírodní katastrofa, jindy je knihovna rozebrána jako válečná kořist a její tituly se začlení jinam, nebo ji zlikviduje samotný čas. Čas se může projevit i obyčejnou fyzickou únavou materiálu. Pouhým používáním se tituly často poškodí natolik, že písmo se stane nerozluštitelným.

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla stručně shrnout vývoj tohoto kulturního fenoménu. I přes fakt, že naše území není nijak velkou plochou, počet knihoven současných i minulých je ohromující. Vzhledem k rozsahu této práce není možné vyjmenovat všechny, natož popsat celou historii každé z nich. Při zpracovávání některých témat a historických období jsem narazila na obtíže s vyhledáváním relevantních zdrojů. Značná část odborné literatury k vývoji knihoven a knihovnictví je bohužel staršího data, tedy nevyhovující parametrům zdrojů pro bakalářskou práci. Novější literatura bývá přístupná pouze pro úzký okruh studentů knihovnictví, a to ještě v elektronické podobě. Ke každému období a jevu, který se během vývoje vyskytl, samozřejmě uvádím příklady.

Po vývoji knihoven se stručně zmíním také o vývoji knihovnických teorií a uvádím zde několik významných jmen, které k tomuto oboru neodmyslitelně patří.

Třetí část práce je zaměřena na několik knihoven, které jsou historicky významné, nebo něčím charakteristické, tudíž stojí za zmínku v širším kontextu svého vývoje. Uvádím zde také knihovny původem univerzitní, zejména z důvodu jejich zpřístupňování veřejnosti, čímž položily základy veřejných knihoven. Dále se budu věnovat největším knihovnám v Čechách, stručnému původu a osudu jejich fondů, který bývá mnohdy velice komplikovaný.

1 Počátky a prvotní vývoj

Písmo umožnilo člověku uskutečnit jeden z největších vývojových skoků, které kdy dokázal. Stal se jediným na planetě, který dokáže své myšlenky zachytit a vyjádřit pomocí symbolů. Prvním krůčkem bylo osvojení řeči, potom jsme se svou řeč naučili zaznamenat do čehokoli, co se naskytlo, a to od stěny jeskyně po hlínu, či kůži, a nakonec jsme dokázali svou myšlenku promítnout do energie a poslat jí kolem celého světa během několika vteřin (Cejpek, 2002, str.7,8).

Na území Čech a Moravy sahají hodnotné písemné důkazy o strukturách připomínajících základy knihoven do období ranného středověku. Je potřeba poukázat na veliký význam středověkých soupisů a seznamů knih a knihoven. Mnohdy totiž informují o již zaniklých, nebo ztracených kodexech, jejich sbírkách a hrubém obsahu. Tyto soupisy také navazují na úplný počátek vývoje knihovních a knižních signatur. Rukopisné sbírky byly nejčastěji psané latinsky. Jelikož odhadovaný počet takovýchto dochovaných písemností dosahuje několika set tisíc, nejsou místy vůbec zmapovány. Vytváření rukopisů ve středověku nebylo čistě církevní doménou. Často se na jejich vytváření podílelo měšťanstvo, a to především pomocí katedrálů¹, prepisovací činností původních majitelů, nebo samostatně pracujících iluminátorských a písařských dílen. Významným aspektem pro rozšiřování knižních fondů bylo získávání knih nákupem z ciziny, ovšem od 14. století začínal být významným i opačný postup. Knižní obchod se na našem území začal významněji rozvíjet až v období Lucemburků, kdy knihy začaly být chápány jako cenný majetek a začínají se objevovat v různých písemnostech jako forma zástavy, nebo uloženého bohatství (Cejpek, 2002, str.81).

Jedním z hlavních činitelů české společnosti byl zejména po kulturní stránce Dalimil, známý pro svou kroniku. Jeho dílo zastupuje příklad česky psané rytířské literatury a žánry s ní spojené. Dalimilova kronika je také jedním z prvních dochovaných dokumentů v Čechách a vychází z ní mnoho historiků (Hlaváček, 2005, str.33,64).

Samotná technika uložení písemností se také značně lišila od dnešní podoby. Způsob ukládání knih úzce souvisel s jejich statutem. Knihy liturgické a liturgickým podobné byly v držení církve vnímány jako cennosti, takže byly uloženy v sakristii kostela s ostatním majetkem. Pokud počet ostatních knih dosáhl určité výše, byly jejich

---

¹ Katedrál: písař sedící za písařským stolcem (katedrou).

místem uložení truhlice nebo skříně nejčastěji v ležící pozici, což je důvod, proč byly na ořízku vazby knihy psány stručné obsahy, nebo orientační údaje. Prostory určené přímo knihám se objevují až kolem 13. století a samostatné budovy se začínají velice zřídka vyskytovat až v následujícím století (Cejpek, 2002, str.82).

2 Vývoj knihy ve vztahu ke společnosti

Vývoj samotný je naprosto přirozeným procesem. Jeho cílem je vyvíjet stále lepší verze na základě zkušenosti, plánu či náhodné chyby. Abychom chápali vývoj knihovnictví, je potřeba porozumět vývoji knihy v návaznostech na vývoj společnosti a její kultury.

Jinými slovy: Společnost je neustále se vyvíjející fenomén. Protože se vyvíjí společnost, vyvíjí se s ní i způsoby komunikace a předávání vědomostí. Jedním z nejzásadnějších prostředků, hned po ústním předávání, jsou knihy. Pokud se mění knihy, zákonitě se tomu musí přizpůsobit i knihovny.

Existuje několik různých možností, jak vyčlenit etapy vývoje knihy. Ve své práci jsem se rozhodla zmínit dvě konkrétní od stejného kolektivu autorů. Jiří Cejpek a kolektiv ve své knize O Dějinách knihoven a knihovnictví rozlišuje několik vývojových etap. Mluví zde o knize jako o typu sociální komunikace, a poté na knihu nahlíží v kontextu historického vývoje a rozvoje knihoven.

2.1 Rukopisy

První etapou jsou knihy rukopisné. Jedná se o první období, kdy se začínají objevovat rukopisné kodexy. V této době jsou velice vzácné a nákladné na výrobu. Jsou psané pouze rukou, takže jejich počet je výrazně omezený. Zásadní komplikací období je rozpoznání toho, co je obecně považováno za knihu. Je komplikované ji odlišit od obyčejných písemných sdělení a záznamů, jako jsou smlouvy, popřípadě dohody mezi jednotlivci či státy. Za knihu je obvykle považována vazba obsahující informace uspořádané do jednotného celku, které autor považoval za důležité k zaznamenání nebo vhodné k dalšímu šíření (Cejpek, 2002, str.9).

2.2 Knihtisk

Druhé období je vymezeno objevem knihtisku v polovině patnáctého století. Knihy se stávají dostupnějšími i pro širokou veřejnost, stoupá počet gramotných obyvatel (Cejpek, 2002, str.9).

2.3 Kniha nebo dokument?

Třetí etapa je vymezena jako chvíle, kdy vysoký objem písemných záznamů začal vyžadovat jistý druh členění. Pojem kniha již přestal být dostačující, a tak koncem devatenáctého století vzniká pojem dokument. Zavedení tohoto pojmu bylo prosazeno zejména díky dvěma belgickým právníkům, jejichž jména jsou: Paul Otlet a Henri Lafontaine, kteří v Bruselu založili Mezinárodní bibliografický ústav. Dalším posunem komunikace bylo sdělování obrazem, slovem i hudbou zároveň, jak známe z filmů, televize a videa (Cejpek, 2002, str.9).

2.4 Nástup počítačů

Čtvrté období je vymezené vynálezem počítače, tedy přibližně od 40. let 20. století, a je popisováno jako etapa kybernetiky či elektroniky. Je to chvíle, kdy kniha, jak ji známe, začíná být nahrazována jiným médiem. Pro toto období je charakteristický proces předávání informací široké společnosti, který spočívá v převodu textu, obrazu a zvuku do digitální podoby. Jinak řečeno převedení informace na sérii jedniček a nul tak, aby s ní byl schopen pracovat počítač. Do tohoto období spadá také nejnovější způsob komunikace, který je v současnosti na vzestupu a známe ho pod názvem virtuální realita (Cejpek, 2002, str.9).

Jaký význam měly v rozvoji sociální komunikace knihovny, když až do třetího období byly hlavním zdrojem získávání informací? Je nad slunce jasné, že velký.

3 Archiv nebo knihovna?

Jedna z nejsložitějších otázek o knihovnictví je vůbec určit, zda se jedná o archiv, nebo knihovnu. Jak tyto dvě instituce správně rozlišit? Není to zrovna lehký úkol, a to nejen v současnosti, ale již od starověku.

3.1 Knihovna

Jak můžeme definovat knihovnu, když sama definice knihy je velmi obtížná? Pod tento pojem spadají babylonské tabulkové knihy, antické záznamy na papyru, pergamenové kodexy ze středověku, ale také kniha se založenou deskou do gramofonu, páskem do magnetofonu, nebo CD. Klasická podoba knihovny, jak si ji každý představí, samozřejmě zůstává dodnes, ale některé záznamy v knihovnách se od klasické vazby vzdálily natolik, že se jejich původní název knihovna nebo bibliotéka pozměnil, aby více

odpovídal jejich obsahu. Dnes se tedy již běžně setkáváme s institucemi jako videotéka, filmotéka a podobně (Cejpek, 2002, str.9).

3.2 Archiv

Jedná se o instituci, která uchovává dokumenty obsahující jakékoliv cenné informace z oblasti historie, politiky nebo kultury (Čermák, 2017).

Na rozdíl od knihovny tedy může obsahovat například smlouvy, plány, nákresy a mnoho dalších dokumentů, které nejsou v knihovnách k nalezení.

4 Problematika rekonstrukce vývoje

Při sledování vývoje knihoven lze vycházet ze dvou druhů pramenů, a to primárních a druhotných. Nejvýznamnější složkou primárních pramenů jsou tituly přímo dobové. Zásadní otázkou je, zda je možné přesně zjistit, v jakých knihovnách a ve kterém období se tyto kodexy nacházely, a jaká zde byla jejich funkce. Jednou z možností je rozčlenění knih podle charakteristických pracovních postupů při jejich výrobě, zpracování vazby a psaní samotným. Druhá možnost zahrnuje bližší ohledání kodexu. Knihovny označovaly své tituly značkou vlastníka, která byla pro každou z knihoven jedinečná. Byla nejčastěji umístována na předsádku nebo na přidešti. Tato označení o vlastnictví mají různou podobu, od ručně napsané poznámky po monogram, či malovanou značku. Bohužel ani tyto značky nejsou absolutně spolehlivým ukazatelem majitele. Knihy dříve často měnily své vlastníky, a tak se stává, že první záznam o vlastníkově je záznam vlastníka v pořadí až druhého. Nebylo žádnou výjimkou, že nový vlastník se rozhodl značku toho přechozího odstranit. Z toho vyplývá, že mnoho informací o osudu byť jediné knihy je velice neúplný a mnohdy zavádějící. Nestává se příliš často, že zůstane zachován celistvý soubor knih z původního obsahu knihovny, a to i tam, kde tradice knihovny přetrvala (Cejpek, 2002, str.80).

5 Chronologický vývoj

5.1 Období Velké Moravy

První známky knižní činnosti na našem území se datují do první poloviny 9. století v oblastech jižní Moravy a západního Slovenska. Mezi zaznamenané knižní kultury připadají latinské, byzantské a cyrilometodějské texty. Původní písemné památky nejsou až na drobné fragmenty dochované. Rozsah literární činnosti této doby je odhadován ze

zlomků dochovaných opisů pozdějších období, které naznačují, že přinejmenším v některých částech našeho území docházelo ke společnému soužití kultur staroslověnských a latinských. Jako důkaz nám může posloužit příležitostné míšení písemností v jednom celku v podobě rozličných vpisků, glos (Cejpek, 2002, str.83).

5.1.1 Příchod Konstantina a Metoděje

Za významné činitele v oblasti literatury jsou v tomto období považováni slovanští apoštolové Konstantin a Metoděj. Na naše území byli vysláni byzantským císařem Michaelem III. za účelem završení křesťanské výuky a sestavení církevně-právní příručky pro zdejší obyvatele (Vašička, 2014, str.19).

Základem zdárného šíření víry bylo vytvoření písma, které dokáže zaznamenat slovanský jazyk. Před Konstantinem zkoušeli různí učenci zaznamenávat slovanský jazyk germánským, latinským nebo řeckým písmem, ale až Konstantin přišel na myšlenku sestrojení nového písma, takzvané hlaholice. Veškeré slovanské písemnictví, tříbené apoštoly, je od té doby psáno hlaholicí vytvořenou Konstantinem (Osolsobě, 2008, str.16).

Významným historickým mezníkem je rok 886, kdy dochází k vyhnání slovanských kněží z území Moravy. Převážná část těchto kněží začíná působit v bulharské říši, kde vzniká nový druh slovanského písma, cyrilice (Vašička, 2014, str.22).

Dochované úryvky jsou začínají jako literatura překladatelská. Docházelo k překládání nejzákladnějších liturgických textů za účelem šíření křesťanství. Samotná literární tvorba zahrnuje fragmenty právních památek, básnických skladeb, hymny nebo chvalořeči (Vašička, 2014, str.14).

5.2 Období prvních knih

Období začínajícího křesťanství je spojováno církevně slovanským a latinským jazykem, který v pozdějších letech převládl. Nejvíce informací o literární tvorbě této doby nám poskytují legendy o svatém Václavovi a škola v Budči, která měla významně ovlivňovat panovníkovo vzdělání. Její knižní zásoba byla složená převážně z titulů importovaných. Podle dochovaných informací byla škola bilingvní, dá se tedy usuzovat, že se zde vyskytovaly alespoň v omezeném množství knihy latinské i slovanské.

Pravděpodobně dochází k výskytu spíše samostatných kodexů, výjimečně se zde objevují knižní sbírky, knihovny se nevyskytují vůbec (Cejpek, 2002, str.83)

Další kodexy, které byly nalezeny, jsou přibližně z 10. století. Začíná se zvyšovat jejich celková kvalita. Obsah je také rozmanitější, než tomu bylo v dobách předchozích. Tematika rukopisů je stále téměř výhradně liturgicky zaměřená. Jednou z hlavních osob literární kultury na našem území se stal sv. Vojtěch, který byl kvůli svým sporům částečně omezen panovníkem. Právě sv. Vojtěch založil nejstarší klášter u nás, a to v Břevnově roku 993. Jistý vliv na následující vývoj má další zakládání mužských i ženských klášterů na našem území, díky čemuž rapidně vzrůstá počet gramotných obyvatel a zvyšuje se tím poptávka po dalších knihách. Nejprve se tituly mezi kláštery pouze půjčovaly, následně docházelo k jejich opisování, což to nutně vedlo k zakládání škol, nezbytných pro vnitřní fungování církevních institucí (Cejpek, 2002, str.84,85).

5.2.1 Kosmova kronika česká

V letech 1119–1125 vzniká dokument, jehož vyprávění začíná velkou potopou a končí přibližně rokem 1125. Tato latinsky psaná kronika dosahuje důležitosti nejen v českém, ale i v evropském měřítku a vyskytuje se v mnoha různých opisech nejenom na českém území. Dějiny české zde Kosmas člení na období bájné (pohanské) a období historické (křesťanské). Historická doba začíná v jeho kronice rokem 894, který označil jako počátek vlády prvního písemně doloženého knížete Bořivoje, křtěného pravděpodobně samotným Metodějem (Osolsobě, 2008, str.107).

Nejedná se pouze o historický záznam, ale také o dílo s uměleckou hodnotou obsahující rýmovanou prózu a rytmické zakončení vět. Kronika je doplněna o různé humorné příběhy, citáty a dialogy. Dílo je rozděleno do tří knih a čtvrté nedokončené. První kniha vychází z historie předávané ústně a má charakter souboru národních pověstí (např. O dívčí válce). Druhá obsahuje svědectví o událostech získané od spolehlivých osob a třetí popisuje významné události, u kterých se stal svědkem sám Kosmas. Čtvrtá kniha nebyla nikdy dokončena, jelikož její osmdesátiletý autor při jejím psaní zemřel. Dochovaly se pouze 3 úvodní odstavce začínajících vládou Soběslava I. a jsou v současnosti řazeny do obsahu knihy třetí (Osolsobě, 2008, str.108).

Čím více duchovních osob věnujících se vzdělání se na našem území vyskytovalo, tím patrněji se objevují sporadické pozůstatky prvních knihovních souborů. Jejich žánrové složení se rozšiřuje od liturgických textů k rukopisům se státně-reprezentativní povahou a textům školním, popřípadě naučným v rozsáhlejším smyslu slova. Mimo jiné

se z tohoto období dochovaly historiografické záznamy, dokument o pastorační praxi a několik rukopisů z Břevnovského kláštera. Tento klášter získal titul mezinárodní, jelikož jeho knižní sbírka byla velice rozsáhlá. Díky tomuto faktu zásoboval i další kláštery. Bohužel ve většině případů církevních knihoven, pocházejících z této doby, se nedochovaly žádné podrobnější informace. První písemné zmínky se objevují až na sklonku období Přemyslovců (Cejpek, 2002, str.85,86).

5.3 Období rozvoje knihoven

Ve 12. století zde probíhalo tzv. „řeholní hnutí“, jehož cílem byla obnova západního mnišství, které v tomto období upadalo. Vznikaly nové řády a rozšiřovaly se po latinské Evropě. Tuto reformu podporovala v českých zemích zejména feudální společnost zahrnující panovníka a šlechtice. Od konce 12. století se k těmto rozšířeným řádům (cisterciácký a premonstrátský) přidávaly i rytířské řády. Díky této nově vzniklé situaci se zvýšila poptávka po literatuře i do širších vrstev společnosti. Většinou se spíše reprezentovali autoři z cizích zemí, ale v některých případech jako například v benediktských klášterech se objevovali i autoři domácí (Cejpek, 2002, str.86,87).

5.3.1 Vznik Strahovské knihovny

Svou roli ve vývoji českého knihovnictví sehrál také olomoucký biskup a diplomat Jindřich Zdík, jehož skriptorium se ve fragmentech dochovalo dodnes. (= vlastní bohoslužebné texty i epistolografické² a církevně právní texty). Přivedl do Čech nový řád premonstrátů, který upřednostňoval před benediktiny. V letech 1142–1143 založili společně s Vladislavem II. nejstarší sídlo pro premonstrátský řád v českých zemích, a to Strahovský klášter. Slavná strahovská knihovna se nachází v klášteře již od jeho vzniku. Bohužel se nedá tvrdit, že její vývoj probíhal kontinuálně. Klášter totiž v průběhu historického vývoje postihla řada pohrom, které se nevyhnuly ani knihovně. V současnosti obsahuje historická část knihovny přes 200 000 svazků, z toho přes 3 000 rukopisů a 1 500 prvotisků uložených ve speciálním depozitáři. Strahovský klášter nebyl jediným. Další premonstrátský klášter vznikl díky Jindřichově aktivitě v Litomyšli. Na sklonku života se také rozhodl podporovat premonstráty v Želivě (Libor, 2006, str.27-43).

---

² Epistografie: spisování dopisů, listů, korespondence do jednotného literárního díla

5.3.2 Další památky

Na přelomu 12. a 13. století dochází k rozvoji olomoucké kapitulní knihovny a písárny (tzv. skriptorium), které zde založil biskup Jindřich Zdík (Hlaváček, 2005, str.26).

V této dílně vznikl kodex, takzvané Olomoucké horologium, Olomoucký kolektář a biskupovy listiny (Cejpek, 2002, str.95).

Velmi vzácným dokumentem je soupis knih z roku 1441 nalezený v Cisterciáckém klášteře v Plasech. Na rozdíl od knihovny Strahovského kláštera totiž tento dokument disponuje kompletní nejstarší evidencí, která byla zaznamenána ještě v dobách čistě klášterních. Jsou zde zmínky o Cassidorovi, Aristotelovi, Bernarda z Clarvaux nebo Tomáši Akvinském (tudíž filosofická a teologická díla). Tato knihovna bohužel později zaniká z důvodu nepřízně doby mimo hranice českého státu (Hlaváček, 2005, str.8,74,103,169,357)

5.3.3 Rozvoj samostatných knihoven

Největší rozmach nastal ve 13. století, kdy do českých zemí pronikly řády městské, jinak řečeno žebravé. Větší počet řádů a jejich členů zapříčinil další rozšíření poptávky po knihách, a tudíž nepřímě dopomohl k počátkům knihoven jako oddělených místností s uloženými kodexy. Z této doby pochází slavný kodex Gigas (obsahuje několik různorodých textů – teologických, historických i úplně odlišných odvětví literatury). Vznikl v klášteře v Podlažicích u Pardubic a jeho rozsah nemá obdoby. Kodex o velikosti 112 na 92 cm obsahuje přes 300 folií a je do něj vměstnáno tolik děl, že by ho nahradily přibližně 2 tucty knih normální velikosti. Tato knihovna, zhuštěná do jednoho velkého kodexu, musela být velice nákladná na výrobu. Pouhé sehnání tak velkého množství pergamenu v relativně krátkém čase muselo být velmi drahé a náročné (Bohatcová, 1990, str.58).

Údajně tento kodex vznikl díky přemyslovskému založení minoritského kláštera. Dalším bodem ve vývoji byla tzv. „kodexová vzdělanost“ (podporovaná například Eliškou Rejčkovou). Ojedinelé liturgické knihy vlastnily pouze přední významné osobnosti české země, například svatý Václav nebo církevní hodnostáři. Ve většině případů tyto knihy sloužily jako dary při státních příležitostech (Cejpek, 2002, str.89-91).

5.3.4 Knihovna Augustiniánů-poustevníků

Mezi rané samostatné knihovny se řadí knihovna Augustiniánů-poustevníků. Klášter, ve kterém je situována, se nazývá Klášter sv. Tomáše a byl založen Václavem II. roku 1285 na Malé Straně. Již od svých počátků byl bohatě podporován materiálními dary ze zámožných vrstev společnosti. Toto majetkové zabezpečení mohlo být jedním z faktorů umožňujících vznik knihovny, ale nejdůležitějším aspektem bylo zaměření řádu, který vyhledával schopné a sečtělé bratry, kteří se mohou stát výbornými zpovědníky a kazateli. Díky tomuto faktu byly na členy účelně kladeny vysoké nároky ohledně vzdělání. Řeholníci měli následně vykonávat práci na úrovni duchovní městské správy. Knihy byly tedy pro Augustiniány důležité jak pro studijní účely a vyučování ve vlastních školách, tak i pro kazatelské působení (Sladká, 2015, str.37).

O původní podobě a obsahu knihovny se bohužel žádné záznamy nedochovaly. S vysokou pravděpodobností ji ale tvořily primárně knihy liturgické, společně s řeholemi. Nemáme bohužel žádné přímé svědectví, které by toto tvrzení potvrzovalo. Klášter ve svých počátcích pravděpodobně nedisponoval vlastním skriptorium a písaře si obstarával odjinud, podobně jako například klášter augustiniánů-kanovníků v Třeboni. I přesto se dá předpokládat, že některé tituly vznikaly rovnou na území kláštera, jelikož jejich pisatelé byli studijní lektori a kazatelé pracující v klášteře (Sladká, 2015, str.38).

Mezi prvními ve vzniku byly také knihovny Cisterciáckých klášterů ve Vyšším Brodě, Zlaté koruně nebo Zbraslavi (Cejpek, 2002, str.91).

5.4 Od poloviny 14. století po husitskou revoluci

Ústředním bodem zájmu se stává vzdělanost české společnosti. Zlomovým okamžikem v této sféře se stalo založení pražské Univerzity Karlovy 7. dubna v roce 1348, což rozšířilo kvalitu a kvantitu knih (Šmahel, 2016, str.15).

Významné jsou kvalitní vědecké knihy z ciziny. I učitelé na univerzitě ve většině případů pocházeli z cizích zemí, nejvíce z Itálie. Oborovým zaměřením především zde byli lékárníci a právníci (Cejpek, 2002, str.92).

5.4.1 Vliv panovníka

Významnou osobou v této době byl samotný panovník Karel IV. a jeho syn, který se zasazoval o rozkvět a rozvoj české kulturní stránky. Kladný vztah krále k psanému slovu jakéhokoliv typu je pověstný. Nejednalo se o pouhou četbu, ale také o jeho vlastní literární a překladatelskou činnost. Zájem Karla IV. o literaturu měl dva důvody. První

důvod byl čistě profesionální. Získané informace užíval ke zlepšování svých panovnických kompetencí. Druhým důvodem byl ryzí zájem vzdělaného a náročného učence. Podstatou tohoto zájmu byla jednoznačně panovníkova vysoká úroveň intelektu, o které svědčí aktivní znalost pěti jazyků, a to češtiny, francouzštiny, italštiny, latiny a němčiny. Dá se tedy předpokládat, že jeho osobní sbírka kodexů musela být značně rozsáhlá. Naneštěstí se z Karlovy osobní knihovny nedochovalo absolutně nic, co by do ní prokazatelně patřilo. Jedním z důvodů může být také skutečnost, že po vzoru svého přesvědčení, nedělal rozdíly mezi svým osobním majetkem a vlastnictvím všech ústavů pod záštitou krále. Nutno podotknout, že soustavně pečoval o dostatečnou výbavu jak knižní, tak materiální ve všech těchto institucích (Hlaváček, 2005, str.263-267).

V nejbližším okolí panovníka se nacházeli literáti jako Jan ze Středy, arcibiskup Arnošt z Pardubic (ten se jakožto královský rádce a první pražský arcibiskup zasloužil o dostatek literárních podkladů v církevních institucích) (Hlaváček, 2005, str.272-275).

5.4.2 Knižní katalogy knihoven na kolejích Univerzity Karlovy

Organizace středověkých katalogů na kolejích i jinde se v jistých bodech shodovala. Katalog obvykle na první místo řadil literaturu biblickou, poté církevní a až na závěr literaturu světskou. Všeobecně je středověká organizace knihoven realizována lokačním katalogem, který umožňoval snadný a rychlý přehled titulů. Řazení podle abecedy bylo v dobové knihovně spíše výjimkou. Pražské kolejní katalogy se ale tomuto členění vymykají. Je v nich užito dělení podle výuky vysokých škol, a to na obory vyšší a nižší. Dobrým příkladem je katalog knihovny koleje národa českého (*Nacionis Bohemicae*), který je přesně podle tohoto vzoru členěn do dvou řad signatur. První schéma obsahuje tituly z oboru teologie, právnictví a lékařství. Druhá řada obsahuje filosofii morální a přírodní, logiku, gramatiku, rétoriku, geometrii, aritmetiku, dále je zde *musica* a na závěr astronomie (Šmahel, 2016, str.483).

Zub času byl ke kolejním knihovnám nemilosrdný. Nejvzácnější a nejstarší knihy z archivů univerzity jsou buď odcizené, nebo ztracené v průběhu staletí. Rozsah knihoven je tedy odhadován podle dochovaných katalogů a lokačních soupisů titulů. Jedním z nich je lokační soupis koleje Karlovy ve formě pergamenového listu popsaneho z obou stran. Nyní se nachází v knihovně Národního muzea. Jedná se o soupis pozičního rozdělení knih ve dvou částech po devíti řadách, který obsahoval celkem 171 titulů. O nějaký čas později byla tato sbírka rozšířena, a do soupisu bylo jiným rukopisem doplněno dalších 31 nových titulů. Tento dokument pravděpodobně vznikl po velkorysém daru Karla IV. odkoupeném

z pozůstatku majetku Viléma z Lestkova čítajícím 114 knih. Předchozí fond tvořilo pouhých 57 svazků z počátečního daru zakladatele a měšťanstva, či šlechty (Šmahel, 2016, str.477,478).

5.4.3 První vývoj knihovnické profese

Knihovnická role byla ve středověku náplní práce především kněžích nebo mnichů. Zásadním úkolem bylo chránit a hlídat knihy, mnohem více než tituly půjčovat a opečovávat. Četná pojmenování středověkých knihovníků jsou toho důkazem. Například: custos (strážce, popřípadě dozorce knih) provisor (hlídač pokladu), curator (ten pověřený obstaráváním knih, pečovatel o knihy). Později se jejich označování dále vyvíjelo: bibliothecarius (knihovník) či praefectus bib-liothecae (vedení knihovny) (Cejpek, 2005, str.199).

Na příkladu Rečkovy koleje Univerzity Karlovy lze dobře demonstrovat vývoj knihovnické profese. Nejprve celé její financování a údržbu obstarával sám kolejní direktor. Když se začala knihovna rozšiřovat a její správa vyžadovala větší úsilí, oddělila se funkce knihovníka od té direktorské. Knihovník byl volen direktorem výhradně z řad bakalářských. Direktor nebo předešlý knihovník předával se svou funkcí kromě opatrovnictví knih také knihovní peníze a klíč od knihovny. Mezi povinnosti knihovníka patřilo udržování knihovny, dohlížení na řádné vracení půjčených knih, kontrola knihovních peněz, nákup nových svazků, dávání do vazeb rukopisy nesvázané nebo poškozené a katalogizace knih nově získaných (Šmahel, 2016, str.489).

5.4.4 Řemeslně výrobní rukopisy

Se zvyšující se kvalitou nastávala nová vlna poptávky po literárních dílech. Nastalo období řemeslně výrobních rukopisů, které byly ve většině případech opisovány samotnými prvotními vlastníky v rámci pedagogického procesu, jinak řečeno diktováním, nebo opisem. Významnou událostí ke konci 14. století je také založení papírny v Norimberku, díky čemuž se materiál na výrobu knih stává dostupnějším (Cejpek, 2002, str.92,93).

5.4.5 Cizinci a jejich vliv na knihovní fond

Praha se stala důležitým vzdělávacím střediskem, a to díky cizincům. Ti zde studovali a donášeli si sebou knihy z oblastí kde pracovali, nebo kde žili.

Důležité literární soubory vznikaly u církevních hodnostářů, jako byl litomyšlský biskup Albrecht ze Šternberka, pražský arcibiskup Jan z Jenštejna, Konrád z Vechty

a Vilém z Lestkova. Jan z Jenštejna si odnesl svá díla do exilu. Je na místě dodat, že i nadále je na prvním místě teologicko-filosofický literární žánr. Jsou dochovány fragmenty například z knihovny Jana Štětkny. Důležitá byla také knihovna Husova a její spojení s Betlémskou kaplí, kde se nacházely četné opisy Husových děl, především těch kazatelských (Cejpek, 2002, str.100).

Rozvoj knihovnictví šel kupředu i díky knižnímu obchodování, pro které pracovaly opisovačské dílny (již zmínění katedrálové) hlavně v rámci univerzitního vzdělávání. Mimo Prahu měla největší koncentraci knihovního obohacení velká města jako je Olomouc, Plzeň a Brno (Cejpek, 2002, str.101).

5.5 Husitská revoluce

První pražskou defenestrací začíná husitská revoluce. Hlavní tvorba literatury je rozdělena na dva proudy, protihusitský a husitský. Centrem protihusitské literatury se stává již zmíněná Morava v čele s velkými městy jako je Brno, Olomouc nebo Kartuziánský klášter v Dolanech. Střediskem literatury husitské jsou Střední Čechy s pražskou Kapitulou v čele. Významná je také Plzeň, kde pomocí knihtisku vznikají první tituly humanistického zaměření (Cejpek, 2002, str.105).

Obrovská vlna revolučního hnutí, namířená zejména proti penězi zkaženým klášterům, změnila přístup obyvatel k majetku kostelů, knih nevyjímaje. Zdobné liturgické rukopisy a knihy chorálů se zlatými deskami se jevily zbytečné. Oltáře vykládané drahokamy a zlaté svícny se staly nevhodnými. V očích lidu odváděly pozornost od úcty ke Kristu. Mnoho rukopisů i souborů v této době zaniká. Konfrontování katolické církve, zejména její mnišské části, pražskými radikály a husity mělo za následek devastaci, v některých případech i úplný zánik významných knižních souborů. Nejde ovšem o likvidaci kodexů samotných. Některé samozřejmě byly zničeny, s jinými se začalo obchodovat a převážná část majetku patřícího církvi byla s předstihem evakuována. Došlo k jejímu přemístění z původních klášterních knihoven do ciziny, nebo k důvěryhodným osobám přímo na území českého státu. (Bohatcová, 1990, str.92,93)

5.5.1 Důsledky revoluce

Nástup i konec této éry byl velice ostrý. Urychlily se vývojové tendence knihovnických struktur. Revoluce také označuje linii úpadku rukopisů a nástupu tištěných knih. Bohužel evakuace kodexů probíhala z jednoho kláštera na několik různých bezpečných míst, takže docházelo k roztržení původních sbírek. Jednotlivé tituly byly

začleněny do nových struktur a vědomí o jejich původu se postupem času ztratilo. Jako příklad nám může posloužit klášter kartuziánů: Zahrada Máří Magdalény, který byl téměř smeten ze zemského povrchu. Došlo k popravení většiny jeho členů, z budovy samotné zbyly pouze vypálené ruiny. Přes to všechno se povedlo po náročném hledání identifikovat rukopisy právě z tohoto kláštera v několika zahraničních knihovnách. Podobný „evakuační hendikep“ postihl značnou část církevních knihoven. Pražskou a Vyšehradskou Kapitulou nevyjímaje (Cejpek, 2002, str.101,102).

Ke škodám na majetku a knihovnách nedocházelo pouze na straně církve. Také uvnitř tábora husitů se nedalo vyhnout škodám, především při rozličných násilných aktech v Praze a okolí. Za ukázkový příklad je považováno přepadení Karolina po smrti Želivského roku 1422. Kladným aspektem těchto událostí je fakt, že husitské texty se dostávají do širší vrstvy společnosti jako nezbytná součást osobního vlastnictví nižší šlechty a měšťanstva. Díky tomuto fenoménu nabývá čeština důležitosti a prohlubuje se zájem o vzdělání. (Cejpek, 2002, str.104).

V tomto období také vzniká velký počet měšťanských knihoven. Ani zdaleka nemají tak rozsáhlý počet titulů jako například knihovny církevní či sběratelské. Jejich neustále se zvyšující počet ale začal vyvíjet tlak na rozšíření knižní produkce v českých zemích (Bohatcová, 1990, str.97).

5.5.2 Změny v tvorbě

Protože docházelo ke střetům zejména ideovým, odpovídala jim i tvorba rukopisů. Vysoká a zdobná úroveň liturgických textů klesá a vznikají traktáty, rukopisy čistě užitkové, nenáročné po vnější stránce. Ať už se jednalo o text husitský nebo protihusitský, docházelo v něm ke tříbení českého jazyka. Bohužel, Pražská univerzita fungovala v tomto období velice omezeně (zredukovala se pouze na jedinou fakultu a to artistickou), ovšem jakmile to situace umožnila, snažila se opět zařadit na mezinárodní úroveň (Cejpek, 2002, str.104).

Klíčový význam mají v tomto období soukromí sběratelé knih, kteří mají široké pole působnosti díky obchodu s kodexy ze zaniklých církevních i husitských knihoven. Takovým sběratelem byl například Matyáš Škorně z Jehněda, který do své rozsáhlé sbírky začleňoval i zastaralé tituly z období vrcholného středověku. Další osobností je Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, proslulý humanistický spisovatel, jehož sbírka dosáhla mezinárodního formátu (Bohatcová, 1990, str.97).

5.6 Druhá polovina 15. století

V polovině patnáctého století dochází k uklidnění vyhrocené situace a církevní instituce se začínají pomalu vzpamatovávat. Některé zanikají z nedostatku prostředků, jiné dosahují částečného obnovení svých sbírek. Počet církevních knihoven, které se daří obnovit do původního rozsahu, nebo se zachovaly neporušené, je ve středních Čechách pouhá hrstka. Podstatně lépe jsou na tom jižní Čechy, kde byla před zkázou ušetřena řada významných středisek. Patří mezi ně Cisterciánské knihovny ve Zlaté koruně a Vyšším Brodě, Augustiniánská knihovna v Třeboni a knihovna Minoritů v Českém Krumlově. V nejvýraznější míře se pak staré církevní struktury dochovaly na Moravě (Cejpek, 2002, str.102,103).

5.6.1 České a moravské prvotisky

Počátky knihtisku na Moravě a v Čechách se značně liší. Tisky české jsou z velké části dílem domácích autorů a ze 44 dochovaných textů je pouhých 5 psáno latinsky. Zbytek je jazykem český. Proti tomu tisky moravské jsou převážně latinské. Ze 23 známých titulů jsou dva jazykem německé, česky není napsán žádný (Bohatcová, 1990, str.121-124).

Za úplně první českou tištěnou knihu je považována Kronika Trojanská od Quida de Columna. Bohužel, její prvenství je datací nejednoznačné. Soupeří s ní totiž dvě vydání Nového zákona a neilustrovaný Pasionál. O přesném roku jejího vzniku se vedou spory již od dob Josefa Dobrovského. První knihtisk a kniha na něm vytvořená se tedy na našem území objevily mezi roky 1468 a 1476 na území Plzně (Černá, 1948, str.47,48).

Pro patnácté století je typická zvýšená vlna zájmu o vzdělání, lépe řečeno čtení a psaní. Obsahově texty neposkytují pouze vědomosti, ale začínají se v nich objevovat znalosti také praktického rázu. K tomu napomáhalo také rozšiřování školských systémů, zejména ve městech. Mnoho knihovních struktur datuje své počátky právě do tohoto období. Tištěné knihy nedokázaly pokrýt rozšiřující poptávku, takže zde dochází k poslednímu, a zároveň největšímu rozšíření rukopisných knih (Bohatcová, 1990, str.95,96).

5.7 Doba předbělohorská

Toto období je v Čechách silně ovlivněno humanismem. V první fázi se objevují mírné náznaky v řadách české šlechty, později u měšťanstva. Šlechta nezůstávala pozadu

a osobní knihovny některých jedinců dosáhly až na evropskou úroveň (Cejpek, 2002, str.120).

Vznikají nové příruční a studijní kodexy, literární činnost se od kněžích, teologů a univerzitních mistrů rozšiřuje o světce (myslitele, měšťany a samouky). Kvalita i počet děl se rozšiřuje do rozličných čtenářských prostředí, protože doslova stovky různých osob píše v českém nebo latinském jazyce, popřípadě jejich kombinací. Jedním z takovýchto samouků-myslitelů je například Petr Chelčický. Koleje pražské univerzity se stávají zprostředkovateli moderních aristotelských překladů pro střední Evropu, vznikají nové koleje (Loudova, Rečkova), věnuje se pozornost uchovávání knih a jejich status pomalu mění z hmotného majetku, pokladu na majetek primárně uchovávající informace. S tím také souvisí první nové, komplexně vedené evidence knižních struktur a knihoven (Bohatcová, 1990, str.97).

5.7.1 Změny v uložení knih

Nejenom obsah, ale také podoba knihoven a uložení knih se v tomto období mění. Ve středověku byly knihy kladeny na polici vodorovně nikoliv hřbetem, ale ořízkou směřující do místnosti, což lze odvodit z obsahu svazků tradičně psaných na ořízce knih. Přibližně od 20. nebo 40. let 16. století se začínají knihy pokládat do polic způsobem, který známe dnes, tedy vertikálně a se hřbetem směřujícím do místnosti. Je ovšem nutno podotknout, že v ojedinělých případech se vyskytují systémy uložení i jiných typů. Za jediné dobové institucionální knihovny jsou považovány knihovny klášterní. Na přelomu 15. a 16. století, se v tomto typu knihoven dostává na naše území dosud neznámý trend knih řetězem upoutaných k lavici nebo pultu tzv. libri catenati. Soudě podle dochovaných exemplářů se libri catenati vyskytovaly v minoritských a františkánských knihovnách na území Čech i Moravy (Cejpek, 2002, str.131).

5.7.2 Klášterní knihovny

Úpadek církevního života v předbělohorském období se silně odráží na církevních knihovnách a jejich vývoji. Nejsou nijak rozšiřovány, nikdo se jejich obsahu příliš nevěnuje. Často chátrají a pustnou. Pouze v několika výjimkách se dá hovořit o jejich kladném rozvoji. Dochází zde k výraznému obsahovému posunu od literatury liturgické k čistě světské, která pomalu, ale jistě, začíná mít převahu (Cejpek, 2002, str.115).

Jednou z výjimek tohoto úpadku je Jednota bratrská. Vydáním Rudolfova Majestátu v roce 1609 se z Jednoty v Čechách místo pronásledované sekty stává legální

instituce. Tato událost měla velký pozitivní dopad, zejména v královských městech. Přibližně 1% obyvatel bylo tou dobou členy a až do roku 1620 se členové reprezentující Jednotu v politice stali právoplatnou vrstvou stavovské společnosti s jistými výsadami (Fejtová, 2014, str.29).

Jednota sice ve svých počátcích knižní vzdělanost odmítala, ale později ho přijala a přizpůsobila ji výhradně k uspokojení vlastních potřeb. Stává se významnou částí knižní produkce a kultury na sklonku 15. století. Vrcholu své činnosti v oblasti tvorby a publikace knih dosahuje v 16. století, kdy se jimi stává vyhlášenou (Bohatcová, 1990, str.97).

5.7.3 Měšťanské knihovny

Většina těchto knihoven postupem času zanikla, takže jejich vývoj lze sledovat pouze díky pozůstalostním soupisům v městských knihách. Bohužel ani tyto knihy se příliš nedochovaly. Jejich zlomky lze najít v knihovnách klášterních, zámeckých nebo pomocí současných vědeckých knihoven. Aby ale šel takovýto záznam přiřadit ke konkrétní měšťanské knihovně, musí obsahovat nějaký vlastnický zápis, ex-libris nebo knižní značku (Cejpek, 2002, str.120).

V čase po husitské revoluci, před úplným nástupem renesance, vzniká v Českém Krumlově jediný knižní řád tvořící pouze pro knihovny vzdělanců, bez jakéhokoliv vlivu církve. Tituly jsou zde ovlivněny italským humanismem (Cejpek, 2002, str.106).

5.7.4 Johannes Mathesius a měšťanská škola

Mathesius přišel do Jáchymova roku 1533 a působil tam dlouhých třicet let. Škola pod jeho vedením dosáhla vysoké úrovně, kterou již následujícího roku během své návštěvy ocenil dokonce sám Ferdinand I. V roce 1542 se stal kazatelem a roku 1545 také pastorem místního kostela (Vytlačil, 2017, 2016, str.44).

Dochovala se po něm velice rozsáhlá knižní sbírka obsahující 350 knižních jednotlivin uspořádaných do 250 svazků. Za tuto nadstandartní velikost knihovny, určené pro měšťanskou školu, může její správce, vzdělanec a spisovatel. (Cejpek, 2002, str.107).

5.7.5 Zámecké knihovny

U tohoto druhu knihoven lze humanistický vývoj sledovat ve starších odděleních knihoven, která se zachovala na hradech, zámcích a případně v palácích. Na rozdíl od knihoven měšťanských se ve větším počtu dochovaly dodnes, i když ve většině případů s částečně pozměněným fondem, k čemuž došlo v následujících obdobích, zejména

v období Baroka, kdy byly zámecké knihovny na vrcholu svého rozvoje. Setkáváme se zde s literaturou humanistického typu, která byla charakteristická tisky a prvotisky ze 16. století původu italského, francouzského nebo nizozemského. Hojně se zde objevují rozmanitá vydání řeckých a římských klasiků. Knihovny šlechtické převyšovaly kvalitativně i kvantitativně všechny ostatní druhy. Jedním z důvodů může být také fakt, že byly tvořeny z čistého bibliofilského zájmu (Cejpek, 2002, str.120-123).

Velkou skupinu těchto knihoven tvořily knihovny šlechtické. V patnáctém století vzniká knižní sbírka Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Jeho knihovna byla umístěna na hradě Hasištejn u Chomutova a hned po jejím založení se stává kulturním centrem. Fond byl zaměřen na poezii, právo, teologii, lékařství, teologii, historii a filosofii (Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2004, str.33).

Impozantní knihovna evropské úrovně se podařila vytvořit poslednímu Rožmberkovi, Petru Vokovi. Fond čítající 11 000 svazků byl vytvořen na základech po jeho bratru Vilémovi, který během rušení třeboňských a borovanských klášterů do své knihovny zahrnul jejich fondy. Za tvůrce je považován Petr Vok, protože tuto svou soukromou sbírku v Bechyni spojil s již stávající rodinnou knihovnou. Spojení knihoven proběhlo roku 1592 ve chvíli, kdy se stal Petr Vok vládcem rožmberského rodu. Původně byl tento rozsáhlý fond umístěn v krumlovském zámku (Cejpek, 2002, str.125,126).

Později byl přesunut do samostatné budovy v Třeboni, dále byla v držení císaře Ferdinanda II převezena do Prahy a spojena s rudolfinskými sbírkami. Později byla odvezena jako válečná kořist do Švédska a zde byla sbírka rozdělena (Bůžek, 1993, str.227,228).

Její jádro bylo začleněno do královské knihovny ve Stockholmu a zbytek se po menších segmentech dostal například do univerzitních knihoven v Uppsale a Lundu nebo jiných knihoven, například ve Västeras a Strängnäs. Moravským protikladem rožmberské knihovny po stránce obsahu i významu je moravská knihovna rodiny Žerotínů. Odpovídala svou skladbou intelektu svého tvůrce, Karla staršího ze Žerotína. Zde i v Třeboni již pracovali na plný úvazek knihovníci. Jmenovitě Julián Poniatowský a Pavel Hronovský (Cejpek, 2002, str.125,126).

5.8 Knihovny po Bílé hoře

Povstání v Čechách a třicetiletá válka vytyčují další výrazný kulturní mezník ovlivňující vývoj všech dosud rozvinutých typů knihoven. Za podpory vlády, církve i nové šlechty do klášterního života pomalu nastupuje protireformace a renesanční

smýšlení. Tento zásah má pozitivní dopad na život i růst klášterních knihoven. Ani jejich vnější podoba není opomenuta a je zdobena ve velkolepém barokním slohu, pro protireformaci charakteristickém (Cejpek, 2002, str.133).

5.8.1 Barokní sloh

Na našem území je podoba baroka značně silně ovlivněna výhrou katolické strany po neúspěšném, z největší části protestantském, povstání českých stavů, a v architektuře církevní tak zůstává skoro výhradně spojována s církví katolickou, která se v letech 1627-1781 stala tou jedinou povolenou vírou křesťanskou v Čechách. Na Moravě k tomuto nařízení dochází až o rok později, tedy v r.1628 (Semotanová, 2007, str.192).

Zámecké knihovny často mění své dosavadní vlastníky, protože nekatolická šlechta původem z Čech i Německa emigruje. Zejména z důvodu zabavení veškerého majetku. Tento majetek obsahující statky, paláce a zámky dostávají vítězové jako odměnu za věrnou službu rodu Habsburků, nebo jsou levně prodány prvnímu zájemci. Vzniká tedy nová vrstva šlechty, převážně tvořená cizinci, kteří přišli z celé Evropy za levným majetkem a vidinou rychlého zbohatnutí. Nově příchozí jsou vojáci, vzdělanci v oboru úřednictví, hospodáři a hodnostáři. Další rozvoj těchto knihoven byl závislý pouze na nových majitelích a jejich nástupcích. Vliv na vývoj má po dalších 300 let individuální zájem majitelů a okolnosti doby. Jejich vnější podoba se dotváří v rozličných stylech, od baroka, klasicismus, empír po slohy romantické (Cejpek, 2002, str.134).

Měšťanský blahobyt celkově upadá, průmysl a obchod během nepokojů zaniká. České obyvatelstvo je zredukováno emigrací a řaděním žoldáckých vojsk téměř na polovinu. Poddaní jsou nuceni hrubou silou k přijímání učení jezuitských misionářů, což vede k dalším nepokojům a následnému zásahu císařského vojska (Jakubec, 1911, str.322).

Měšťanské knihovny většinou zanikají. Většina osob nekatolické víry odchází do ciziny a jejich knihovny mizí pod nátlakem válek a změn ve státu. Jejich počty se oproti předchozím období rapidně snižují, ale nemizí úplně. Jsou dochované záznamy o barokních knihovnách tzv. měšťanské inteligence zahrnující právníky, lékaře a kněží. Tyto soubory se ovšem zachovaly pouze pokud byly později začleněny do nějaké z institucionálních knihoven nebo soukromých knihoven šlechtických. I tak je jejich identifikace náročná, v některých případech nemožná, protože knihy neobsahují žádnou vlastnickou poznámku, nebo byla při procesu začleňování do nového souboru odstraněna (Cejpek, 2002, str.134).

V období renesance a baroka funkci knihovníků soukromých šlechtických knihoven vykonávali vzdělanci a učenci často sami literárně činní (Cejpek, 2005, str.199).

5.8.2 Barokní klášterní knihovny

Rakouští Habsburkové měli stejně jako církve veliký zájem o ovládnutí středoevropského území katolicismem, Čech a Moravy nevyjímaje. Za podpory bohaté španělské části habsburského rodu se tyto snahy projevíly financováním existujících klášterů a zakládáním nových řeholí. Největšího rozvoje se povedlo dosáhnout Jezuitům, Kapucínům a Piaristům. Naše území kláštery přímo přetévalo natolik, že i přes následující osvícenské období, kdy docházelo k jejich výraznému rušení (za Marie Terezie a Josefa II.), se dochovalo do roku 1950 přibližně 150 klášterů s vlastními knihovnami. František Horák, tehdejší pracovník Národní knihovny, který byl pověřen odborným dozorem nad tímto typem knihoven v období násilného pozastavení činnosti klášterního života, odhadl počet dochovaných svazků z těchto knihoven přibližně na 1 800 000 publikací (Cejpek, 2002, str.134).

I přes to, že zaměření literatury se u jednotlivých řádů liší, hlavní tematika od sebe až tak vzdálena není. Na prvním místě je samozřejmě náboženství a teologie, následuje filosofie, historie a právo. Obsah knihoven byl z větší části zaměřen podle potřeb církve. Tento systém víceméně odpovídá knihovnám Minoritů, Františkánů, Dominikánů a Kapucínů. Širší zaměření měly knihovny Cisterciáků, Johanitů a Křižovníků s červenou hvězdou. Některé řády měly dokonce i literaturu určenou pro vědeckou činnost svých členů, kde byl ve sbírkách patrný i individuální zájem jednotlivce. Byly to knihovny řádů benediktinských, augustiniánských a premonstrátských. Zajímavé byly také klášterní knihovny zaměřující se na pedagogickou a misionářskou činnost. Sem spadají knihovny jezuitské a piaristické. Jmenovitě knihovny piaristické se v 18. století staly na našem území velice populární díky své snášenlivosti, na rozdíl od radikálních knihoven jezuitských (Cejpek, 2002, str.135).

5.8.3 Zámecké knihovny

U knihoven klášterních převládal barokní sloh v sálovém řešení vnitřních prostor a u knihoven zámeckých platí téměř to samé, ovšem obsahem literatury bývá barokní pouze menší část. Zbytek je často doplňován tituly i nábytkem z pozdějších období, jmenovitě z období empíru. Čistě empírový interiér má například zámecká knihovna v Kačíně (Cejpek, 2002, str.145).

Empírový styl tohoto zámku je zdoben sochařskými pracemi A. Schrotta a Václava Prachnera. Stavba se všemi částmi měří podélně 227 m a její ústřední část je tvořena dvoupodlažní budovou s empírovou verzí antického portika, tvořeného šesti sloupy a podpírajícími trojúhelníkový tympanon. Na tento vchod navazují na obou koncích obytná stavení přízemního typu stavěná do půdorysu oblouku zdobeného sloupovím. Obytné části jsou zakončeny patrovými budovami z jedné strany knihovnou a z druhé divadlem (Poshe, 1978, str.10,11).

Drobnější knihovny mají v některých případech slohově vymezené prostory podle historických stylů objevujících se v 19. století. Nejčastěji je k vidění styl pseudogotický, kterým jsou zdobeny knihovny na zámcích Lednice, Žleby nebo také Sychrov. Jiné knihovny se dočkaly svého zařízení až na přelomu 19. a 20. století, a to z čistě účelových důvodů. Tímto způsobem vznikla i knihovna v Českém Krumlově. Základy fondů těchto knihoven jsou z pravidla podstatně staršího charakteru, ovšem značná část jejich jádra mizí, nebo je zničena během třicetileté války. Z toho vyplývá, že po jejím ukončení bylo nutno s budováním knihovních fondů začít znovu, a to od píky. K nejasnostem ohledně fondů zámeckých knihoven také přispívá fakt, že několik významných knihoven se ani nenachází na svém původním místě, jelikož jejich původní prostory slouží nyní jiným účelům, nebo se postupem času fondy rozčlenily a nedohledatelně zmizely v soukromých sbírkách. Na svém původním místě nezůstala ani největší zámecká knihovna na našem území. Roudnická knihovna Lobkoviců a její hlavní rodové větve, jejíž základ byl položen Bohuslavem Hasištejnským z Lobkovic, se během tří set let své existence (do roku 1948) rozšířila do statisícového rozsahu (Cejpek, 2002, str.145,146).

5.9 Počátky veřejných knihoven do roku 1918

Klášteří a zámecké knihovny byly přístupné pouze pro hrstku osob, ať už se jednalo o členy šlechtické rodiny a jejich okruhu nebo členy konkrétního řeholního bratrství. S nástupem osvícenství v dobách vlády Marie Terezie začal být tento systém, ruku v ruce se snahami o šíření vzdělanosti do širší vrstvy společnosti, absolutně nevyhovující. Nejzásadnějším okamžikem bylo založení pražské Univerzitní knihovny a její zpřístupnění veřejnosti roku 1777. Jejími správci se stali karolinský Mende a klementinský ex-jezuíta Charuel (Cejpek, 2002, str.162).

Brněnská Univerzitní knihovna byla sice oficiálně zřízena až roku 1919, ovšem založena byla už na konci 18. století. Její existence je vázaná na Hospodářskou společnost pro Moravu fungující od roku 1770, ke které se na počátcích 19. století přidávají další

společnosti také přírodovědeckého zaměření. Tato knihovna se rozrůstá pomocí darů a odkazů společně s Františkovým muzeem. Významnými knihovníky zde byli Albín Heinrich a Moritz Wilhelm Trapp. Roku 1883 je otevřena i pro veřejnost (Cejpek, 2002, str.164).

První muzeum vzniklé na našem území se nazývá Slezské zemské muzeum a bylo založeno roku 1814 v Opavě. Toto muzeum a jeho muzejní knihovna je nestarší nepřetržitě fungující muzeum v České republice (Kochánek, 1996, str.51).

Na počátku 19. století vznikají v krátkém období 3 muzea a s nimi knihovny, které charakterizují novou kategorií knihoven prezenčního typu. Prvním bylo již zmíněné muzeum v Opavě, druhým v pořadí bylo Moravské muzeum v Brně a posledním Národní muzeum v Praze, o kterém se zmíním v druhé části své práce (Cejpek, 2002, str.166).

5.9.1 Veřejné půjčovny a čítárny

Státní knihovny přístupné veřejnosti, knihovny spolků i muzeí byly z převážné části zaměřené vědecky. Krásná literatura byla zastoupena pouze klasiky z minulosti i z konkrétního období. Beletrie jako taková nebyla v knihovnách pro veřejnost přístupná téměř nikde. Přitom zájem o tento druh literatury byl značný, zejména u měšťáckých vrstev. Od 70. let až do konce 18. století se tento zájem pokusili pokrýt někteří knihkupci v Praze, Brně a Plzni tím, že vytvořili půjčovny a čítárny nejenom knih, ale také novin. Jejich záměrem bylo za malý poplatek poskytovat možnost zábavné a populárně naučné četby (Cejpek, 2002, str.169).

Úplně první čítárna byla založena soukromým podnikatelem Wolfgangem Gerle roku 1772 pod názvem Learned Club v Karlově ulici č. p. 235. Byl to vlastně jeden pokoj fungující jako doplněk Gerleho knihkupectví naplněný novinami, časopisy a knihami. Roku 1775 začíná Gerle knihy i půjčovat. I přes to, že nápad takové čítárny byl vítán, roku 1791 upadá a končí z důvodu nedostatku financí. Později této knihovně nastupuje konkurence v podobě čítárny Jana Ferdinanda Schönfelda, který vlastnil tiskařství a nakladatelství ve stejné ulici a jehož čítárna se stala rychle velmi populární (Sládek, 2010).

Roku 1843 je zřízena první zápůjční knihovna pod velkým tiskařským domem pánů synů Bohumila Haase. První katalog čítal přibližně 16 000 knih většinou beletristického zaměření ve čtyřech jazycích. Byly zde k nalezení tituly v němčině, češtině, francouzštině a angličtině. Z počátku nebyl fond českých knih nijak valný, 227 titulů, ale postupem času se začal rozšiřovat. V Brně byla první čítárna založena roku

1774 Jakubem Bianchi a obsahovala 990 svazků převážně v němčině. Kromě dalších drobných půjčoven byla roku 1811 založena jedna větší. Byla majetkem Josefa Gregora Trasslera a roku 1826 dosahovala 8 000 svazků pouze v němčině. V Plzni se vyskytovaly 2, jedna patřila knihkupci (Josef Johann Morgensauler) a druhá tanečnímu mistrovi Josefu Kavkovi. Ta obsahovala více titulů v češtině. Koncem 18. století vznikly půjčovny v Českých Budějovicích (Johann Josef Diesbach) a Opavě (Franz Anton Volgesinger) (Cejpek, 2002, str.170,171).

5.9.2 Vědecké a odborné knihovny

V období Rakouska-Uherska byly všechny tyto knihovny rozvíjeny německým stylem. Pražská Veřejná knihovna byla v celku neodborně řízena mezi roky 1897-1918 R. Kukulou, německým správcem bez výraznějšího chápání české kultury a literatury. Také Studijní knihovna v Olomouci měla německého ředitele, stejně jako Vysoká škola technická v Brně nebo Knihovna vysokých škol technických v Praze. Fondy i činnosti se staly německo-českými ústavy a státní dotace absolutně neodpovídaly základním potřebám české vědecké práce zde probíhající (Cejpek, 2002, str.188).

5.9.3 Počátky českých knihoven

Půjčovny a čítárny sloužily zejména německému měšťanstvu a úředníkům. Českým obyvatelům, kněžím, učitelům spisovatelům a úředníkům bylo jasné, že vzdělání širších vrstev českých obyvatel, což bylo účelem národního obrození, je neproveditelné bez existence knihoven, které jsou veřejně přístupné. Řešením byly z počátku soukromé knihovny české inteligence, následně knihovny školní, poté knihovny vytvořené českými čtenářskými spolky, a nakonec knihovny obecní, které se zakládaly ve větších obcích a městech. Vláda na počátku neměla pochopení pro zakládání malých knihoven při školách, později však tuto myšlenku přijala a snažila se regulovat obsah těchto knihoven tím, že stanovila seznamy povolených knih. Na výběru titulů se tedy podílely církevní úřady, ale stejně to byl další malý krůček vedoucí k založení lidových knihoven. V roce 1816 dokonce vzniklo nařízení dvorní studijní komise, které přikazovalo vznik knihoven při gymnáziích určených pro učitele a jejich pomocníky. Prameny o vzniku a vývoji jednotlivých knihoven při školách jsou neúplné, ale s jistotou se dá říct, že začaly vznikat na počátku 19. století. Za nejstarší je považována knihovna v Týništi nad Orlicí, tu následují Nové dvory a poté Velvary s knihovnou založenou roku 1821. Během dalších deseti let začal tento typ knihoven vznikat při majoritě škol v Praze i jiných velkých

městech. Mezi lety 1838 a 1847 vniklo 486 nových školních knihoven, z nichž převážná část nesloužila pouze učitelům, ale také žákům (Cejpek, 2002, str.171,172).

Když dosáhlo národní obrození svého vrcholu, české školní knihovny často zastupovaly funkci knihoven veřejných, čímž se jejich počet ještě více rozšířil (Cejpek, 2002, str.188).

5.9.4 České lidové knihovny

Za předchůdce těchto knihoven jsou považovány české čtenářské spolky a společnosti objevující se v první polovině 19. století. Tyto spolky nebyly nijak centrálně organizované a závisely čistě na zájmu a iniciativě jednotlivců. Podle dochovaných zdrojů byla první česká společnost založena roku 1818 v Radnicích, a to díky místnímu faráři a básníkovi Antonínu Jaroslavu Puchmajerovi (Cejpek, 2002, str.172).

Antonín J. Puchmajer studoval v Praze filozofii a teologii. Následně působil jako kaplan a farář na několika místech po Čechách. Byl českým básníkem a hlavním reprezentantem pro jednu celou básnickou generaci (tzv. Puchmajerovce), která položila základy pro českou básnickou tvorbu obrozenců. Také úzce spolupracoval s J. Dobrovským, hlavně na německo-českém slovníku (a jeho druhém dílu, který sám připravoval) (Večerka, 2008, str.130).

Puchmajerova společnost se skládala ze 40 členů, kteří se rozhodli četbou česky psaných knih přispět k rozvoji jazyka. Základ knižního fondu byl pravděpodobně poskytnut Puchmajerem a obsahoval 365 svazků. Tato společnost působila až do 20. století. Další společnosti byly založeny ve Spáleném Poříčí, Nepomuku, Žebráku, Chlumci na Cidlinou, Litomyšli, Prachaticích, Ústí nad Orlicí a v Prádle u Plzně (Cejpek, 2002, str.172).

Posledním krokem ke vzniku lidových knihoven bylo zakládání obecných městských knihoven. Díky podpoře městského zastupitelstva měly pevnější postavení. Jejich fondy i existence byla i nadále závislá na darech od místních korporací, popřípadě soukromníků. Úřad jim ovšem často pomáhal tím, že poskytoval prostory k uložení a pravidelnější finanční podporu. První taková knihovna vznikla roku 1834 v Žebráku zásluhou ochotnického divadla, které poskytlo finanční výtěžek ze svého představení. Další knihovna vzniká roku 1837 v Berouně odkázáním soukromé sbírky děkana Josefa Antonína Seydla berounskému děkanství. Tato rozsáhlá sbírka obsahovala díla českého národního obrození, jazykovědné, literární a historické. V dalších letech došlo k rychlému množení městských i obecních knihoven a nezpomalilo ani v druhé polovině

19. století. Na konci století bylo napočítáno 267 knihoven obsahujících 193 000 svazků. Roku 1905 se počet českých knihoven na 465. Paradoxně naše hlavní město získalo svou ústřední lidovou knihovnu až roku 1891, což bylo jednoznačně způsobeno faktem, že zde působil veliký počet jiných typů knihoven, ať už odborných, nebo vědeckých (Cejpek, 2002, str.172,173).

5.10 Období rané první republiky

Již od 90. let 19. století byla národnostní situace na českém území vyhrcoená natolik, že vztahy mezi Čechy a Němci se dostávaly do situací neřešitelných v rámci omezení habsburskou monarchií. Když roku 1914 došlo v červnu k ukončení habsburské monarchie střelbou v Sarajevu a následně vypukla světová válka, bylo několika členům české inteligence v čele s T. G. Masarykem jasné, jak se z této nemilé situace vymanit. T. G. Masaryk se neztotožňoval se státním útvarům Rakousko-Uhersko, ani s myšlenkou německé střední Evropy. Již od počátků se snažil prosazovat vznik národních států s demokratickým řízením. Díky zahraničnímu odboji, který se mu postupně podařilo vytvořit během války, se Masarykovi na konci tohoto hrůzného období podařilo zrealizovat nový nezávislý stát. K jeho vyhlášení došlo 28. října roku 1918, ovšem k oficiálnímu ustanovení první Československé republiky došlo až v polovině listopadu téhož roku (Bílek, a další, 2018, str.11,12).

Převládajícím typem zůstávají lidové knihovny, tvořené na principu spolku, o které se stát téměř nestaral. Změna tohoto stavu přišla roku 1918, kdy začínají ve větší míře fungovat knihovny veřejné. V období první republiky byly tedy nejrozšířenějšími stále knihovny lidového typu. Veřejné obecní a městské knihovny musely na počátcích překonávat diletantský a živelný statut, ale za krátkou dobu se také propracovaly k vzestupu (Cejpek, 2002, str.182).

5.10.1 Situace českých knihoven v širším kontextu

Už před první světovou válkou měly české země v celku rozsáhlou síť knihoven. V Čechách bylo roku 1910 celkem 4 451 knihoven, které byly všeobecně přístupné, z toho přibližně 566 bylo německých. Další 2 139 knihoven bylo spolkového typu. Například knihovny sokolské, hasičských sborů, dělnických spolků aj. Vyskytovaly se dokonce okresy, kde až 90 % obcí disponovalo knihovnami. Na 100 obyvatel tehdy připadalo 30 svazků v českém jazyce. Pro lepší představu: hned o kousek dál, na Slovensku pouhých 16 % žáků dostalo vzdělání v mateřském jazyce, a to pouze díky

církevním školám. Zbytek výuky pokrývalo maďarské školství. Na počátcích společného státu se na Slovensku vyskytovalo kolem 100 spolkových knihoven, které před, ani během války nesměly veřejně fungovat. Pouze v Bratislavě se nacházela veřejná slovenská knihovna. Podkarpatská Rus na tom byla ještě mnohem hůř. Její zaostalost se projevovala z 50 % negramotným obyvatelstvem (Cejpek, 2002, str.181).

5.10.2 Zákon o československých knihovnách

Vytvoření samostatného československého státu vzbudilo zájem o kulturu v širokých vrstvách obyvatelstva. Aby došlo k přehlednější organizaci hojně vznikajících spolků a knihoven, kodifikovala se jejich forma zákonem, který zároveň doplňoval jejich význam a stal se vyvrcholením buditelských snah. Tento zákon z roku 1919 udal mimo jiné taky zásadu, že knihovny mají být postupně zavedeny v každé obci. Vznikají tedy strukturou promyšlené knihovny školní, farní a spolkové. V některých případech jsou organizované i knihovny obecní. Tato nová organizační struktura se odvíjela od knihovnictví anglo-amerického a skandinávského typu, který tvořil protipól dosavadních rakouských a německých struktur. Vývoj hlavně veřejných knihoven byl úzce spjat s konceptem výchovy zejména dospělých jedinců mimo školská zařízení. Velký vliv měla lidovými hnutí vedená národně obrozeneckými buditeli a vlastenci (Cejpek, 2002, str.182-184).

V českých novinách, časopisech a sbornících se objevují desítky básní na téma vzniku republiky. Většinová atmosféra překypuje nadšením, očekáváním velkých věcí a radostí. Toto dobrovolné kolektivní myšlení a vyjadřování bohužel probíhá na úkor originality ve tvorbě jednotlivých spisovatelů a básníků. Drtivě převládají jednoduché verše snažící se oslovit širokou veřejnost a stmelit obyvatele v jeden národ. Ztráta suverenity autorské tvorby je dobře patrná na omezeném seznamu stále se opakujících motivů jako je štěstí, pozdravy, radost, volnost, úsměv, slzy, 300 let, legií nebo třeba husitství (Bílek, a další, 2018, str.85).

Díky zákonu také vznikly knihovní rady, které měly za úkol působit při jmenování knihovníků a pomocných sil, rozhodování o umístění knihoven a rozšiřování jejich fondů. Rada také schvalovala výpůjční řády, otevírací hodiny a jiné vyhlášky. Roku 1928 rozhodl Nejvyšší správní soud o samostatnosti této komise, takže nadále nepodléhala obecnímu zastupitelstvu. Paradoxně byla činnost knihoven stále závislá na příspěvcích obce. Pokud obec čítala více jak 10 000 obyvatel, knihovnu musel vést knihovník

z povolání. Dozor nad knihami připadl knihovnickým instruktorům a hlavním dozorem se stalo Ministerstvo školství a národní osvěty.

Prvně v historii jsou požadavky na knihovníka formulovány zákonem. Je od něj vyžadována inteligence, sečtěllost a znalosti v oblasti správy knihovny. Za knihovníka z povolání byla považována osoba, která vystudovala státní nebo měšťanskou školu a složila státní knihovnickou zkoušku. Uskutečňování tohoto zákona vzbudilo značný zájem v zahraničí. Odezvou se staly přípravy podobných knihovnických zákonů v Bulharsku, Polsku, Lotyšsku, Francii nebo Kanadě. Působnost zákona na Slovensku a na Podkarpatské Rusi byla v zákonu vyjádřena mlhavě. Vývoj a uplatnění zákona nedosahovalo takové míry jako v Čechách (Cejpek, 2002, str.185,186).

Vědecké a odborné knihovny zůstaly novým převratným uspořádáním nedotčeny. Fondem, organizací a zaměřením své činnosti zůstaly věrné vysokoškolské inteligenci. I když je nutno podotknout, že knihovny univerzitního typu vyhlásily alespoň formálně možnost vstupu a prezenčního zapůjčení knih osobám i mimo okruh vysokých škol. Důkazem této skutečnosti je fakt, že až do počátku druhé světové války se tyto knihovny řídily instrukcemi podle dekretu vydaného roku 1825 dvorskou studijní komisí. Po roce 1918 bylo založeno nespočet knihoven administrativních vznikajících pod různými institucemi a sloužily pouze pro potřeby státu a jeho úřadů. Například v rámci budování československé armády vznikla síť armádních knihoven, která na počátku roku 1925 zahrnovala 401 budov a obsahovala přes 350 000 svazků (Cejpek, 2002, str.189).

5.10.3 Realita financování

Bez tisíců dobrovolně pracujících profesionálů by se zákon nikdy nedopracoval k realizaci. Knihovny sice byly vyhláškou hmotně zabezpečeny, ale její zaměstnanci, knihovníci, knihovničtí instruktoři a členové knihovních rad, nikoliv. Podle záznamů ministerstva například v Brně roku 1928 pracovalo přesně 15 355 venkovských knihovníků a z toho celých 93 % absolutně bez odměny. Ve městech byla situace trochu lepší, zde bez finanční odměny pracovalo pouze 20 % zaměstnanců. Zajímavé je, že ze všech těchto knihovníků bylo celkem 54 % povoláním učiteli. Pro tyto dobrovolné pracovníky byla vydaná řada příruček poskytujících návody a základní informace o vedení knihovny (Cejpek, 2002, str.187).

5.10.4 Vzdělání knihovníků

V prosinci roku 1918 byly Svazem osvětovým pořádány třínedělní knihovnické kurzy pod vedením L. J. Živného. O rok později se už pod záštitou ministerstva konaly kurzy trvající skoro dva měsíce. Kurzy zahrnovaly přednášky o základních knihovnických disciplínách, jako je bibliografie, dějiny knihy a knihoven, katalogizace, klasifikace a správa knihoven. Roku 1920 vzniká Státní knihovnická škola. Jednalo se o jednoleté studium a škola měla spíše charakter nástavbového kurzu, jelikož ředitel Z. V. Tobolka i ostatní vyučující byli externisty a škola samotná nebyla zahrnuta do odborné školské soustavy (Cejpek, 2002, str.191).

Aby došlo k souladu s průvodním nařízením vlády u zákona č. 430/1919 Sb., vzniká třístupňové vzdělání knihovníků pro veřejné knihovny. *„Knihovníci působící v obcích nad 10 000 obyvatel museli zpravidla absolvovat Státní knihovnickou školu. Pro knihovníky v obcích od 2000 do 10 000 obyvatel byly určeny státní knihovnické kurzy. K nim později přibýly krátkodobé knihovnické kurzy pro knihovníky v místech, kde žilo méně než 2000 obyvatel.“* (Cejpek, 2005, str.205).

V první fázi své existence do roku 1927 škola tíhla k přípravě knihovníků pro vědecké i veřejné školy současně. Ovšem již v tomto období se lišily závěrečné zkoušky v závislosti na typu knihovny. Studenti připravující se na profesi v knihovnách veřejných skládali zkoušku z 5 předmětů, zatímco studenti se zaměřením na vědecké knihovny museli skládat ještě 4 další doplňující zkoušky (Cejpek, 2002, str.191,192).

Roku 1921 byla otevřena německá Státní knihovnická škola v Ústí nad Labem, která byla zaměřená pouze na knihovnictví německých veřejných knihoven. Do jejího čela byl postaven Josef Martin, správce tamější veřejné knihovny (Cejpek, 2005, str.206).

Ministerstvo i nadále pokračovalo v každoročních kurzech o prázdninách, kdy v rozsahu tří neděl získávali zájemci aprobaci k vedení knihovny v obcích do 10 000 obyvatel a krátké šestihodinové kurzy pro knihovníky v obcích nejmenších, do 2 000 obyvatel (Cejpek, 2002, str.192).

5.11 Nevětší rozkvět veřejných knihoven (1921-1928)

Podle statistik roku 1929 byla v Československu vybudována velice hustá síť knihoven, ovšem uplatnění zásady, že knihovna se má vyskytovat v každé obci, reálně vedlo k tomu, že knihovny nebyly svým fondem nijak rozsáhlé. Sice tedy vycházelo, že jedna veřejná knihovna byla přibližně na každých 813 obyvatel, ale zároveň na jednu knihovnu připadalo v průměru pouhých 465 knih. Růst počtu čtenářů a výpůjček nebyl

nijak závratný, jelikož knižní zásoba, především na vesnicích, se přečtením rychle vyčerpávala a nebyla obnovována dostatečně rychle ani v dostačujícím rozsahu. I přes fakt, že většina obyvatel žila na vesnicích, příjem vesnických knihoven byl ani ne poloviční v porovnání s veřejnými knihovnami ve městech (Cejpek, 2002, str.192-194).

5.11.1 První stavba knihovny

Roku 1929 došlo v Praze k uvedení do provozu 2 knihovních budov pražské Městské veřejné knihovny a její odnože na Vinohradech. Výstavba těchto budov byla velkým úspěchem pro knihovnictví, protože se jednalo o první, a na dlouho taky jediné, budovy postavené čistě pro knihovní účely (Cejpek, 2002, str.194).

„Se stavbou budovy Ústřední knihovny hl. města Prahy se započalo v květnu 1925, avšak teprve v lednu 1926 se našlo provizorní umístění pro fondy a kanceláře knihovny, která dosud sídlila na Mariánském náměstí a překážela výstavbě. Ředitelství a kanceláře se však konečně usídlily ve starém činžovním domě na Alšově nábřeží č. p. 83, fond knihovny byl umístěn v Masarykově škole v Praze 7. Potom již práce rychle pokračovaly a 25. října 1928 byla tato velkolepá budova, v naší republice dlouho jediná, postavená nákladem 30 miliónů Kč výhradně pro knihovnu, předána zástupcům města Prahy. Slavnostního aktu, konaného u příležitosti 10. výročí ČSR, se zúčastnili členové vlády, zástupci městské správy, kulturních institucí a škol (Čermáková, a další, 2016, str.28).“

5.11.2 Mezinárodní výbory pro knihovnictví a bibliografii

První pokus o vytvoření kongresu se konal v Praze roku 1926 a bylo zde předneseno 94 referátů s převážně historickou tematikou a účastnil se ho mimo jiné ředitel Moskevské knižní palaty N. F. Janickij a delegace z Běloruska, Ruska či Ukrajiny. Cílem bylo vytvořit všeslovanskou knihovnickou organizaci, plán se však neuskutečnil (Cejpek, 2002, str.202).

Dalším pokusem bylo vytvořit organizaci mezinárodního typu, který se po dvou nezdařilých pokusech nakonec povedlo vytvořit během anglického knihovnického sjezdu v Edinburghu o tři měsíce později. Československo zde bylo zastoupeno Spolkem československých knihovníků a jejich přátel v čele se Z. V. Tobolkou. Po odsouhlasení návrhu jednotlivými knihovnickými spolky rozdělenými podle národnosti byl výbor ustanoven 31. března roku 1929 v Římě a Spolek československých knihovníků a jejich přátel byl jeho členem již od vzniku. I zde se stal zástupcem za Československo

Z. V. Tobolka. V této době Tobolka řešil také problémy s knihovnickou školou, která se zdála být zastaralá a přestala vyhovovat svému účelu (Cejpek, 2002, str.203).

Vzniká tedy spolek IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions), definicí je to federace institucí a organizací knihovního typu s mezinárodním rozsahem. Stává se hlavní nevládní a nekomerční organizací, která má zastupovat zájmy všech knihovnických subjektů, kteří jsou jejími členy. Nyní je také partnerskou organizací s Organizací spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO). V současnosti je IFLA složena z téměř 1 600 členů institucí a nachází se ve 150 zemích z celého světa (Wilhite, 2015).

5.11.3 Uzavření Státní knihovnické školy

Nespokojenost s organizací, zaměřením a úrovní vzdělání poskytující Státní knihovnickou školou vedlo roku 1927 ke zřízení dvouletých knihovnických kursů pod záštitou Filosofické fakulty Univerzity Karlovy a dočasnému uzavření školy. Roku 1928 byla škola opět otevřena a došlo k její drastické reorganizaci. Došlo k vytvoření 2 různých oddělení pro knihovnictví české a německé, které se přesunulo z Ústí nad Labem. Osnovy nyní kladly větší důraz na knihovnické techniky a struktura vzdělávání knihovníků se blížila praktickému zaměření amerického způsobu. Také se změnilo její celkové zaměření na knihovny pouze veřejné. Další zásah do chodu školy nastal v období hospodářské krize, kdy byla z finančních důvodů na jeden školní rok (1932-1933) uzavřena (Cejpek, 2002, str.203,204).

5.12 Hospodářská krize 1929-1934

Když začínaly krachovat společnosti, které nedisponovaly dostatečným kapitálem, nastal prudký vzrůst nezaměstnanosti. V důsledku těchto událostí propuká panika, lidé se všichni najednou snaží vybrat úspory, banky ovšem nevlastnily dostatečný kapitál, a proto velká skupina z nich zkrachovala. Například v USA zavírá během třicátých let téměř 10 000 bank – což je prakticky jedna třetina (Vodička, 2009, str.22).

Krize postihla téměř všechny sféry naší země. Rozpočty všech státních i jiných institucí se rapidně snižovaly a ani rezoluce knihovnického výboru IFLA vydaná 10. června v Bernu, nebyla schopná tento úpadek zastavit. Hovořilo v ní 29 zástupců států, kteří naléhavě žádali vlády, aby se během této světové krize pokoušeli alespoň částečně udržet rozpočty center pro vzdělání a výchovu, knihoven nevyjímaje. Nepomohly protesty kulturních pracovníků ani protestující hlas Karla Čapka. Důsledky

krize měly ohromující dopad na oblast kulturního a vědeckého života. Vnější projevem bylo systematické snižování dotací obcím a veřejným knihovnám. I přes skutečnost, že většina obcí sama snížila příspěvky knihovnám a spousta nevyplácela dotace vůbec. V rozporu se snižováním hmotné základny knihoven je razantní nárůst návštěvníků knihoven v době krize. Nově přichozí čtenáři pocházeli převážně z chudších vrstev. Krize je totiž připravila o většinu příjmu a nemohli nadále navštěvovat divadla ani kina. V nejhorších případech ani školu. Zbyla jim tedy pouze nejlacinější forma kultury, kterou poskytovala výpůjčka knihy. Většina knihoven půjčovala tituly zcela zdarma a čítárny sloužily nezaměstnaným zejména v zimním období jako útočiště, kde se mohli alespoň zahřát (Cejpek, 2002, str.206).

5.12.1 Braková literatura

Název „brak“ je původem z německého slova Brack, které znamená zmetek nebo šmejd. Samotný název tedy indikuje záporné hodnocení a nevalnou úroveň takového literárního díla. Tohoto negativního vyznívání termínu bylo často užíváno totalitními ideologiemi, které jako „literární brak“ označovaly díla z jejich pohledu závadná a nežádoucí pro společnost. V seznamu takovéto nepřátelské, zastaralé, nevhodné a nežádoucí literatury z roku 1954 je brakovou literaturou označena „Literatura, která barvitými efekty líčí různé děje za cílem upoutání čtenářovy pozornosti k věcem bezvýznamným, postrádajícím výchovnou tendenci nebo jsou dokonce s výchovnými tendencemi v jasném rozporu (Šámal, 2009, str.221).“

Na rozdíl od naučné a literárně hodnotné beletrie byla braková literatura mnohem levnější a hovořila o odlehčených tématech, což bylo jedním z důvodů jejího velkého rozmachu během krize. Nejčtenějším autorem byl Zahradník, Javořická, Biliánová a jiní. Pokleslá braková tematika se dostávala i do divadla, filmu a v sešitových vydáních kolovala mezi lidmi. Její propagace soukromými nakladatelstvími z ní vytvořila velice žádanou komoditu, a tak se brak pomalu dostával i do veřejných knihoven. Její radikální odstranění by způsobilo vlnu nevole obyvatel proti knihovně, ale plně ji přijmout a zaplnit jí knihovny také nebylo vhodným řešením. Toto dilema rozdělilo knihovníky na dva tábory. Jedna část ji přijala jako nutné zlo a jejímu zahrnutí do fondu se nebránili, a ta druhá ji teoreticky odmítala opírajíc se o morální a estetické zásady. Tato teorie ovšem v konfrontaci s praktickým doplňováním fondu, a to zvláště ve chvílích minimálního rozpočtu většinou končila kompromisem. Dalším vlivem výběru titulů byla přímá

úměrnost závislosti knihoven na knižní produkci, kterou v tomto období brak přímo ovládnul (Cejpek, 2002, str.207).

5.12.2 Katolické knihovny

Již v dřívějším období se v katolické literatuře objevovaly negativní názory na veřejné knihovny, a to v zákonu o jejich organizaci z roku 1919. V době krize u těchto knihoven došlo k jejich výrazné aktivizaci, i přes fakt, že po vydání knihovnického zákona zůstalo na tisíce knihoven katolických spolků bez jakéhokoliv omezení. V činnosti s veřejnými knihovnami začaly soupeřit také knihovny farní (Cejpek, 2002, str.208).

5.12.3 Knihovědné společnosti a spolky

Roku 1930 vzniká díky iniciativě Z. V. Tobolky zbrusu nová Československá knihovnická společnost, která si vytyčila za cíl podněcovat a podporovat vývoj teoretické činnosti ve třech knihovědných oborech: knihovnictví, bibliografii a bibliologii v Tobolkově pojetí. Počet členů byl značně omezený, jelikož byl určen pouze pro dostatečně způsobilé pracovníky, z největší části pro absolventy vysokých škol. Činnost této společnosti byla orientovaná na celou slovanskou oblast, což dokazuje časopis vydávaný pod jejich záštitou s názvem *Slovanská knihověda*. O dva roky později je Agrární stranou založeno Sdružení venkovských knihovníků při Svobodném učení selském. Čím déle ovšem krize trvala, tím větší měla dopad na fondy knihoven. Jako jeden z prvních si J. Mahen uvědomil, jak beznadějný je boj oddělených spolků a stal se hlavním iniciátorem snahy o sjednocení těchto dvou nejsilnějších knihovnických organizací. Roku 1935 se mu tato snaha vydařila a sloučením vzniká nový Ústřední spolek československých knihovníků (Cejpek, 2002, str.208,209).

5.13 Přípravy na obranu republiky do roku 1938

Knihovnictví se z následků hospodářské krize zotavovalo velice dlouho. Roku 1937 byl úřady zaznamenán výrazný pokles výpůjček i čtenářů. Většina osob hledajících útočiště v knihovnách v období hospodářské krize se ukázala jako čtenáři s dočasným zájmem. Jakmile krize pominula, přestali tito čtenáři knihovny navštěvovat. Výrazným milníkem je rok 1935, kdy se po vyčerpávající snaze spolků i jednotlivců podařilo prosadit vládní nařízení o výtiscích povinných pro každou knihovnu, které nahradilo zastaralý rakouský zákon tisku a provizorní vyhlášky z období počátků republiky, které byly nevhodné a nedokonalé (Cejpek, 2002, str.211).

5.13.1 Fašistická ideologie v knihovnách

Německé knihovny, které byly dosud začleněny do československého knihovního systému, se v tomto období začínaly krůček po krůčku osamostatňovat, až se v pozdějším období zcela vyčlenily z českého systému. Tisk na našem území odsuzoval barbarské chování fašistů v německých říšských knihovnách, kdy německé studentské oddíly doslova rabovaly vlastní knihovny za účelem zbavování se veškerých děl od klasiků světové literatury, která byla svou tematikou či obsahem „proti německému duchu“. Tyto nebohé tituly následně s velkou slávou veřejně pálili. Ze strany českých demokraticky uvažujících kulturních osobností i pracovníků vznikaly důrazné protesty proti takovéto devastaci a cenzurním opatřením fašistického typu (Cejpek, 2002, str.210,211).

5.13.2 Seznam zakázaných titulů

Během roku 1937 vzniká na našem území publikace s názvem: Seznam knih a písní zakázaných v Československu. Nebyla to úřední ani oficiální publikace. Byla vydaná na náklady inspektora státní policie F. Frenzla. Toto sešitové vydání obsahovalo seznam 500 tiskovin v češtině a slovenštině, 1 500 knih v němčině, 180 v maďarštině, 60 v polštině a kolem 100 různých tuzemských i zahraničních tiskovin jako pohlednice, mapy a jiné. Seznam byl praktickou realizací vládního nařízení, o veřejných a obecních knihovnách, kde stát promítal svou kulturní politiku právě do těchto institucí. K tomuto vydání vycházely každý měsíc drobnější dodatky. Tento seznam obsahuje tiskoviny trojího typu. Prvním a zároveň převažujícím typem jsou publikace fašistického zaměření, které ohrožovaly bezpečnost republiky. Druhou byla literatura pornografická a třetí skupina zahrnovala tituly propagující socialismus. Do této skupiny spadala zejména odborná literatura sloužící k propagandě vydávaná Komunistickou stranou Československa (Cejpek, 2002, str.211,212).

5.13.3 Začátek konce

Události v Mnichově a následné zabrání pohraničí okupanty německé národnosti předznamenávaly pád slavné éry našeho knihovnictví. Ztráty způsobené fašistickou okupací nebyly nijak drobné. Republika ztratila 19 % knihoven odborných a vědeckých. Mezi těmito padlými byly velmi ojedinělé knihovny obsahující cenné rukopisy, prvotisky a tisky vzácného typu, jako například knihovny v Teplé, Vyšším Brodě, Českém Krumlově nebo Mikulově. Mezi další ztráty patří 5 906 knihoven veřejných a 33,2 % státních knihoven vědeckých. České knihy určené ke spálení se povedlo evakuovat

a začlenit do fondů druhé republiky nebo alespoň zachránit přijmutím do osobního vlastnictví pouze z nepatrné části (Cejpek, 2002, str.212).

5.13.4 Příchod okupantů

Mnichovské události byly pouhou předehrou událostí, které se děly od příchodu okupantů 15. března roku 1939. Nástup druhé republiky s sebou přinesl zpřísnění cenzury, nyní namířené na protifašistickou literaturu. Končí zde období demokracie, éry velkého vývojového skoku pro československou literaturu (Cejpek, 2002, str.212).

„Období nacistické okupace Československa znamenalo pro československé knihovnictví velké ztráty, a to v několika etapách. Po vyhlášení Mnichovské dohody se podařilo do vnitrozemí evakuovat pouhou část knih, povětšinou klášterní a zámecké knihovny zůstaly v odtržených územích. Druhá etapa proběhla ve znamení knihovní očisty, kdy byla ze všech studijních, veřejných i školních knihoven odstraněna závadná literatura. Jednalo se nejen o díla židovských autorů a politických emigrantů, ale i o literaturu zednářskou, legionářskou, socialistickou, o díla francouzských, anglických a ruských autorů, pokud se nejednalo o klasiky světové literatury alespoň třicet let mrtvé. Vedle toho se na index dostala i literatura astrologická, prorocká, díla vlastenecká atd. Třetí etapa nastala po uzavření vysokých škol. Karlova univerzita v Praze přišla o téměř půl milionu svazků, České vysoké učení technické o 60 000 svazků, Akademie výtvarných umění o 2 500 svazků, Masarykova univerzita o cca čtvrt milionu svazků, ušetřeny nezůstaly ani knihovny vysokých škol zemědělských nebo Cyrilo-metodějské fakulty bohoslovecké v Olomouci.“ (Černá, 2015)

6 Knihovnické teorie, významné osobnosti a jejich dílo

Vhodné podmínky pro shromáždění teoretických poznatků, popřípadě jejich inspirace v zahraničí, vzniká až s většími veřejnými knihovnami, se kterými zákonitě vyvstává otázka jejich doplňování, správy a ochrany fondů. Historicky je toto období dané v jiných zemích dobou osvícenského absolutismu, kdy došlo k rozsáhlému zabavení církevního majetku a jeho umístování do větších knihovnických struktur. Úplný rozvoj teorie knihovnictví na sebe však nechává ještě přes dalších sto let čekat (Cejpek, 2002, str.212).

6.1.1 První teoretické publikace

Od zveřejnění Univerzitní knihovny až do vydání prvního knihovnického zákona vzniklo a bylo publikováno několik prací zabývajících se teorií knihovnických problémů.

Tyto první impulzy knihovnické teorie byly opožděny převážně z důvodu nesamostatnosti českého národa na rozdíl od jiných, kulturně vyspělých zemí. Tyto studie lze rozdělit chronologicky do několika sekcí.

První část dokazuje, že toto zaměření studia je úzce spjato s všeobecným rozvojem novodobé české vědy použitím německého jazyka v časopisech. Příkladem může být článek exjezuity L.J. Scherschnika „Über den Ursprung und die Aufnahme der Bibliotheken am Clementinischen Collegium zu Prag“ (O vzniku a záznamech knihoven klementinského kolegia v Praze), nebo studie K. R. Ungara „Versuch einer Geschichte der Bibliotheken in Böhmen“ (Pokus o vyprávění historie knihoven v Čechách) (Cejpek, 2002, str.213).

Do druhé skupiny patří poznatky a názory související s rozvojem v období národního obrození obsažené v dokumentech jako je například Dobrovského bohemikální program pro knihovnu Národního muzea v Praze nebo Šafaříkovy rukopisné poznámky k Univerzitní knihovně v Praze a její správě. Třetí část zahrnuje poznatky a názory objevující se v období vzniku a největšího rozvoje českých lidových knihoven. Zde se objevují návody na založení nové knihovny, často doplněné o doporučený seznam literatury. Vznikají také první knihovnické příručky. Za příklad může posloužit třeba dílo Základové knihovnictví od B. Čermáka vydané roku 1893 v Praze. Autor v tomto díle zobecňuje poznatky z českých lidových a vědeckých knihoven a přejímá část poznatků z tehdy vyspělejší teoretiky německé (Cejpek, 2002, str.213).

Rok 1900 je přibližným mezníkem zrychlujícího se vývoje. Na jeden rok je Z. V. Tobolkou vytvořen a vydáván časopis České knihovnictví. Bohužel tato periodika předběhla svou dobu a širší veřejnost ani odborníci o ni nejevily přílišný zájem. V tomto časopise publikovala celá řada knihovníků z různých oborů a jejich hlavním cílem bylo povznést české knihovnictví a rozšířit jeho obzory dál než k německé teorii, jak tomu bylo doposud. Z. V. Tobolka, J. Emler, A. Sova, F. Blažka nebo třeba B. Prusík publikovali statě o knihovnách a knihovnických srazech v Anglii, Paříži a Dánsku. Germanista A. Kraus zde překládá stati od dánského klasika A. S. Steenberga: Lidové knihovny v Dánsku, kde jsou čeští knihovníci poprvé v kostce seznámeni s mezinárodním desetinným tříděním (Cejpek, 2002, str.214).

Po přelomu století se na knihovnickou scénu dostává osobnost L. J. Živného. Zakládá roku 1904 časopis Česká osvěta, který se zabývá zejména otázkou českých veřejných knihoven. Tato periodika nastartovala novou vlnu knihovnické generace, kde se vedle L. J. Živného objevil A. Sova nebo J. Volf. Vzniká Svaz osvětový, ve kterém

jsou představeny plány a programy opírající se o rozvoj a tradici českého knihovnictví, ale zároveň jsou obohaceny o zkušenosti zahraniční. Bohužel, než stačilo dojít k jejich uskutečnění, zasáhla nepříznivá politická situace v Rakousku-Uhersku a následně snahy úplně zastavila první světová válka (Cejpek, 2002, str.214).

6.1.2 První republika

Po původních neshodách ohledně vymezení hranice nově vzniklého státu došlo k jejímu přesnému určení 10. 8. 1920 Severskou smlouvou i přes fakt, že tato smlouva nebyla platná, protože nebyla nijak potvrzena. Československo nakonec získalo 21 % rozlohy ze zaniklého Rakouska-Uherska, na kterém žilo 25 % obyvatel celé bývalé monarchie (Sládek, 2002, str.42).

Nový státní útvar znamenal v oboru knihovnictví uvolnění a možnost širšího uplatnění tvůrčích sil, které byly během Rakouska-Uherska a první světové války značně omezovány. Rozvoj teorie v tomto období byl ovlivněn dvěma proudy. První byl vytvářen samotným knihovnictvím a vycházel z jeho praktické činnosti a fungování. Druhý byl úzce spjat s rozvojem filosofie, sociologie, psychologie, historie a ostatních disciplín doplňujících knihovnickou teorii. Na počátcích se nevyskytoval téměř nikdo, kdo by byl ryzím povoláním knihovník. Nejčastěji měly tyto osoby vzdělání oborem humanitní, tudíž svými teoriemi vycházely z jiných oborů. Z širšího pohledu byla tato situace vlastně výhodou, protože k vyřešení jakéhokoliv knihovnického problému se užívalo metod ověřených v jiných oborech, jako je třeba historie, psychologie nebo logika. Zákon o veřejných knihovnách způsobil vznik dvou knihovnických učilišť, což nevyhnutelně vedlo k formulaci vyučovacích předmětů a nutnému utřídění dosavadních poznatků. Zakládaly se knihovnické spolky a vydávaly se knihovnické publikace ve větších počtech. Postupem času došlo knihovnictví a studie o něm na vyšší úroveň a došlo k jejímu prohlášení za samostatnou vědní disciplínu (Cejpek, 2002, str.214,215).

6.1.3 Příručka Československé knihovnictví

Toto dílo příručkovitého typu vzniká roku 1925 v Praze v nakladatelství Kosmas a má charakter encyklopedie. Původně bylo zamýšlené jako sborník učitelů Státní knihovny a vznikalo za Tobolkovy redakce tvorbou B. Koutníka, L. J. Živného a v širokém autorském kontextu bylo zastoupena řada dalších autorů, jako třeba J. Bradáč, A. Dolenský, F. Dvořák, G. Friderich, C. Straka, V. Vojtíšek a mnoho dalších. Obsah se opírá z největší části o zkušenosti knihovníků pracujících ve velkých vědeckých

a odborných knihovnách a shrnuje myšlenky, poznatky názory a zkušenosti dosavadního stupně knihovnictví v praxi. Rozsah a šířka konceptu dělá z této knihy stěžejní dílo teoretické stránky knihovnictví (Cejpek, 2002, str.216,217).

L. J. Živný (1872-1949)

Tato osobnost patřila mezi pracovníky, kteří už před první republikou usilovali o shrnutí teoretických základů našeho knihovnictví. Pocházel z Nového Bydžova, a právě mládí v rodině učitele v něm probudilo lásku ke knihám. Po maturitě strávil rok studiem speciálního kurzu pro učitele a jelikož mu finanční prostředky nedovolovaly studium na vysoké škole, stal se nejprve učitelem v měšťanské škole a při práci vystudoval. Roku 1902 se vydal do Liverpoolu na návštěvu ke svému bratranci. Anglické veřejné knihovny ho zde přímo uchvátily a pustil se do studia jejich historie a organizace. Podnikl ještě 5 takovýchto návštěv a cestou se seznámil s knihovnami v Holandsku, Belgii, Německu, Švýcarsku a Francii. Tyto cesty spojené se samostudiem přivedly Živného k nastoupení jeho knihovnické dráhy a propagaci, která by na našem území vedla k zřizování veřejných knihoven. Díky své původní učitelské profesi si Živný uvědomoval významný vliv knihoven na vzdělávání široké vrstvy obyvatelstva. Svou představu o budoucnosti českého knihovnictví promítl do časopisu Česká osvěta, který roku 1904 sám založil a jeho periodika vycházela až do roku 1948. V roce 1917 dal L. J. Živný Svazu osvětovému podnět k vytvoření Bibliografického ústavu a následně působil jako jeho ředitel. Roku 1919 byla správa ústavu převzata státem, Živný jej ovšem nadále řídil, a to až do roku 1925, kdy úkoly ústavu volně přechází na Národní univerzitní knihovnu. Zde pracoval do svého odchodu na odpočinek roku 1935 (Cejpek, 2002, str.217,218).

Knihovnický zákon, který byl u nás prvním svého druhu, byl podnětem k ohromnému rozvoji veřejných knihoven v celém Československu. Najednou jsme se v této oblasti na první místo ve světě. Zasloužil se o to právě L. J. Živný, sám ale neschvaloval princip zakládání knihovny jako povinnosti pro každou obec. Společně s J. Auerhanem zastával liberálnější model velké volnosti při vzniku a udržování činnosti těchto knihoven (Svaz knihovníků a informačních pracovníků, 2002).

Živného nejzásadnější dílo je náčrt knihovědné soustavy a teorie vydané v knize pod názvem Rukověť Bibliografie. Mezi jeho další díla patří například knihovnická studie Veřejné knihovny, jejich vývoj a správa (1919) nebo Nové poslání knihoven a ústavy informační (1927) (Cejpek, 2002, str.217,218).

Z. V. Tobolka (1874-1949)

Mnohostranný vliv na knihovnictví a teorii o něm má Z. V. Tobolka. Vzděláním historik nepůsobil velmi aktivně jen v oblasti knihovnické, ale taky politické. Společně s T. G. Masarykem se stává zakladatelem České strany lidové (Realistické), a poté jejím prvním jednatelem. Mezi lety 1911-1918 se stal poslancem za Stranu státo-právně demokratickou v Říšské radě a na konci první světové války zastává pozici místopředsedy Českého svazu. Od roku 1920 působí jako člen Československé sociálně demokratické dělnické strany. Později se od politického působení odvrací. Působí jako knihovník pražské Veřejné a univerzitní knihovny (1897-1918), kde se bez úspěchu pokouší o vydávání prvního knihovnického časopisu České knihovnictví (Cejpek, 2002, str.222,223).

Od vzniku samostatného Československa působil primárně ve sféře akademické. Jako první byl jmenován a zastával pozici ředitele důležité parlamentní knihovny. Stává se také externím ředitelem čerstvě vzniklé knihovnické školy. Od roku 1926 je redaktorem odborné řady *Monumenta bohemiae typographica*, obsahující faksimile historicky významných tisků v celkem 11 svazcích. Roku 1926 byl předním organizátorem mezinárodního knihovnického kongresu v Praze (Kol.aut., 1993, str.323).

Od roku 1918 je také ředitelem knihovny Národního shromáždění a společně s J. Volfem vydává roku 1920 časopis *Knihy a knihovny* a o sedm let později je prvním soukromým docentem knihovědy na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Dále se aktivně účastní kulturního života knihovnických spolků. Po roce 1930 je zástupcem československého knihovnictví v mezinárodním knihovnickém výboru FILA vzniklým z myšlenky na mezinárodním kongresu v Praze (Cejpek, 2002, str.222,223).

Tobolka vydal, redigoval a pomáhal s přípravou bezpočtu děl, časopisů a studií s knihovědnou tematikou. Díky jeho vedení bylo vydáno roku 1925 nejrozsáhlejší dílo retrospektivní studie knih *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Jeho samostatným dílem jsou například *Dějiny československého tisku v době nejstarší* (1930) nebo *Pravidla*, jimiž se řídí budování abecedního seznamu jmenného (1921) či *Knihy, její vznik, vývoj a rozbor* (1950). Tobolka se také potýkal s řadou odpůrců svého díla. Kritika mu vytýkala nepřesnost tvrzení a původu jeho prací. B. Koutník mu vytýkal například nesprávné uvádění pramenů, A. Novák nespolehlivost a neklidnost Tobolkova ducha (Cejpek, 2002, str.223,224).

6.1.4 Jiří Mahen (1920-1939)

Jiří Mahen studoval na Filosofické fakultě v Praze, obor čeština a němčina. Studium mu ovšem ztěžovala obtížná finanční a zdravotní situace, a tak nedostudoval úspěšně. Spolupracoval s mnoha různými časopisy, jako třeba Nový kult (anarchistický časopis) a Moderní život, který fungoval jako tiskový orgán pro umělecký spolek Syrinx. Díky této činnosti se seznámil s širokým okruhem umělců, kteří se scházeli ve vile S. K. Neumanna. Byl mezi nimi například František Gellner, Jaroslav Hašek nebo také Fráňa Šrámek (Opelík, 2000, str.7-15).

Tento knihovník a spisovatel brněnského původu, vlastním jménem Antonín Vančura, přispěl k vývoji teorie zcela ojedinělým způsobem. Jeho teoretická činnost usilovala o strukturalizaci a sjednocení knihovnického systému, což byl pravý opak improvizovaných knihoven lidových a prosazoval knihovnu jako kulturní středisko s dobře vybavenými čítárnami s možností zapůjčení z rozsáhlého fondu. Prakticky byl ředitelem Městské veřejné knihovny v Brně a předsedal Spolku veřejných obecních knihovníků. Byl ve své podstatě osamoceným, citlivým intelektuálem příklánějším se k levicovému hnutí. Trpěl vnitřními rozpory, k levicové politice se ani nikdy přímo nepřihlásil a na sklonku svého života trpěl vážnou nemocí, která vyvrcholila sebevraždou (Cejpek, 2002, str.225,226).

Své teorie o souvislosti mezi prací veřejné knihovny a duševní organizací promítl ve svém díle Knížka o čtení praktickém (1924) nebo anketa Knihovna jako instituce národní (1928) (Cejpek, 2002, str.226).

6.1.5 Deziluze ve 30. letech

Zájem teoretiků se ve 30. letech pod tíhou existenčních otázek obrací z působení obsahu knihy na čtenáře a popisu myšlenkových proudů k otázkám společenské funkce knihy a knihoven. Kniha je vnímána jako hmotný předmět a dochází k řešení otázek organizačně technického typu. Tato racionalizační vlna končí s obdobím velké krize, ovšem nové úsilí o další rozvoj prudce naráží na nastávající německou okupaci a následně zaniká pod tíhou války. Diskuse se z odborných publikací stahují na soukromé rozhovory a korespondenci, popřípadě do organizací v ilegalitě. Hovoří se hlavně o možnostech poválečné obnovy knihovnictví (Cejpek, 2002, str.215).

7 Knihovny s původním historickým základem nebo specifickým fondem

7.1 Knihovna Minoritů v Českém Krumlově

Minorité jsou řádem menších bratří konventuálů. Jedná se o řád řeholní, konkrétněji o jednu ze tří hlavních odvětví františkánského řádu. Členové jsou označováni jako minorité, ale toto označení bylo používáno také pro františkány v období do rozdělení řádů a samostatné oddíly začátkem 16. století (Sommer, 1997, str.144).

7.1.1 Historie

Klášteř byl vysvěcen roku 1358, byl založen vdovou po Petru I. z Rožmberka společně s klášteřem Klarisek (ženská odnož řádu). Z tohoto nejstaršího období klášterní knihovny se nedochovaly žádné soupisy ani archivní záznamy k jejím dějinám. Co se ale dochovalo, jsou dobové rukopisy. Jádrem knihovny tehdy tvořil knižní soubor darovaný klášteřem Petrem II. z Rožmberka, a to až do období výbuchu husitské revoluce (Hradilová, 2014, str.43).

Nejproslulejším titulem je obrazový kodex *Liber depictus*, který vznikl přímo v klášteři minoritů těsně po jeho založení, pravděpodobně na zakázku rodu Rožmberků (Fingernagel, a další, 2009, str.219).

Roku 1782 se dostal od krumlovských jezuitů do Vídně. V současné době se nachází v depozitáři Rakouské národní knihovny (Hradilová, 2014, str.11).

Od roku 1420 do 1800 se objevují první soupisy a katalogy knihovny, které poskytují bližší informace o obsahu knihovny a změnách, co se týká počtu knih. Titulů přibývalo také díky darům od osob, které zde našly útočiště nejenom během husitské revoluce. K identifikaci takovýchto přichozích titulů a jejich původních majitelů pomohly seznamy a vlastnické poznámky přímo v knihách. Z pohledu analýzy struktury knihovny jsou nejdůležitější dva dochované seznamy, a to z roku 1502 a 1787 (Hradilová, 2014, str.11,65).

Od 19. století vznikají také prameny archivní, ze kterých lze vypožorovat historické i nové změny rukopisných fondů zejména po majetkové stránce. O několika titulech se totiž ve starší literatuře vedly vlastnické spory, zejména během 19. a 20. století. Z tohoto důvodu bylo u všech rukopisných děl provedeno zjištění původu podle soupisů z dochovaných katalogů a vlastnických poznámek. Ať už se dostaly mimo knihovnu krádeží, nebo prodejem (Hradilová, 2014, str.11,84).

7.1.2 Současnost

Dochovaný knihovní fond byl rozdělen a je uložen na několika různých místech pod správou státních institucí. Nejrozsáhlejší soubor je uložen v Jihočeské vědecké knihovně v Českých Budějovicích (oddělení rukopisů a starých tisků ve Zlaté Koruně), obsahuje 3 430 starých tisků, 76 prvotisků ve svazcích a 56 rukopisů, do kterých se řadí 5 rukopisů středověkých a 2 knihovní katalogy. Historicky nejcennější sbírky se nacházejí v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze. Další tituly již v menším počtu vlastní Umělecko-průmyslové muzeum v Praze a Knihovna Národního muzea v Praze. Materiály k dějinám kláštera a dokumenty archivního typu jsou primárně uloženy ve Státním oblastním archivu, který se nachází v Třeboni, kde je pro ně založený celý fond (Hradilová, 2014, str.13).

7.2 Národní knihovna

Již dříve zmiňované založení pražské Univerzitní knihovny a její zpřístupnění veřejnosti roku 1777, vzniklo spojením klementinské a karolinské knihovny, která původně od roku 1638 plnila funkci knihovny pro Lékařskou a Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Později byla přejmenována na Knihovnu národní. Správci nově vzniklého ústavu se stali karolinský Mende a klementinský ex-jezuita Charuel. Po Charuelově smrti roku 1779 nastoupil na jeho místo s roční prodlevou premonstrát Karel Rafael Ungar, který zde působil až do své smrti roku 1807. Tento správce dal během svého působení základy přestavbě knihovny, která byla nutná z důvodu slučování enormního množství knih, které nebyly nijak tříděné (Cejpek, 2002, str.161,162).

7.2.1 Historie

Nevytříděné knihy byly získány Klementinem v průběhu 80. let, kdy docházelo k rozsáhlému rušení klášterů a zabavování jejich knihovních fondů. Do Prahy se tímto způsobem dostalo tolik knih, že vyplnily všechny klementinské chodby a posluchárny, Zrcadlovou kapli, dokonce i dnes nedochovaný kostel P. Marie Na louži v místech dnešního Mariánského náměstí. Dále se povedlo Ungarovi roku 1782 prosadit povinnost tiskařů poskytnout knihovně jeden výtisk každé knihy, která byla vydána v Praze, později v celých Čechách. Poté založil oddělení pouze pro české knihy Bibliotheca nationalis, která obsahovala všechna česky vydaná díla z Čech i Moravy. Knihovna pod jeho vedením rostla závratným tempem a už roku 1781 obsahovala 147 000 titulů. Po Ungarově smrti se knihovníci zaměřili hlavně na pořízení katalogů, které by zlepšily

přehlednost fondu. Roku 1847 nastupuje univerzitní profesor italštiny Antonín Spirk, na pozici bibliotékaře. Za jeho působení je dokončen abecední katalog i s dodatky. Také píše stručné dějiny knihovny. Během národního obrození se vedení ujímá Pavel Josef Šafařík, kterému se povedlo prosadit navýšení dotací na nákup nových titulů a dochází k systematickému vybírání a doplňování fondu. Dále se v její správě vystřídali Ignác Jan Hanuš, Antonín Zeidler, Josef Truhlář, Ferdinand Tadra a Bohuslav Čermák. V posledním období do roku 1918 Němec Richard Kukula. V tomto období byla zpřístupněna čítárna časopisů a studovna pro profesory středních škol. Roku 1920 obsahuje knihovna přes 400 000 svazků, z toho 4 000 rukopisů a 1 600 prvotisků. Během první republiky nastává další prudký nárůst fondu. Reprezentačními prostory je barokní sál s galerií. V tomto sále převládá bílá barva pocházející ze hřbetů knih pomalovaných v barokním stylu na bílou barvou na bázi oleje (Cejpek, 2002, str.162,163).

7.2.2 Klementinská nej

„NEJstaršími dokumenty v našem fondu jsou řecké papyry z 1. st. n. l.

NEJstarším latinsky psaným rukopisem v NK ČR je zlomek evangelia podle sv. Lukáše z přelomu 7. a 8. stol.

NEJdelším dokumentem je rotulus ze 14. století – měří více než 10 metrů.

NEJTěžší knihou je Lobkovický graduál o váze více než 70 kg.

NEJdražším dokumentem je Kodex vyšehradský, jehož historická hodnota je nevyčísitelná. Odhaduje se na miliardu Kč.

NEJstarší českou památkou je Svatojiřský antifonář s přípisky o Berhelovi a Aldíkovi z přelomu 13. a 14. století.

NEJcennější autograf pochází z ruky Jana Husa.

NEJstarším tiskem je zlomek z Gutenbergovy bible z roku 1454.

NEJstarším českým tiskem jsou Statuta Arnošta z Pardubic z roku 1476.

NEJvzdálenější oblastí, z níž pocházejí tištěné památky v NK, je jezuitská misie v Manile (Filipíny).

NEJrozměrnější mapou je rukopisná mapa Ruska o velikosti přesahující 11 m².“ (Národní knihovna ČR, 2014)

7.3 Univerzitní knihovna v Olomouci

Existence této knihovny se datuje přibližně od roku 1566, kdy vznikla při založení Jezuitské koleje a až o sedm let později dostala tato škola pravomoc k promování svých

posluchačů. Rok 1775 je ovšem pro založení této knihovny důležitější ve smyslu povznesení její úrovně na veřejný ústav. Úspěšně rozrůstající se fond zarazila třicetiletá válka a osmiletá okupace Olomouce Švédy, kteří ukořistili značnou část knihovny. Po zrušení jezuitského řádu se knihovna dostává do správy státu a ve stejném období jako Klementinum získává fondy z pěti moravských jezuitských knihoven a mezi lety 1782-1787 z dalších 34 klášterů na území Moravy spadajících pod různé řehole. Na osmileté období od roku 1778 byla knihovna i s univerzitou přestěhována do Brna, kde dochází ke kritickému třídění titulů knihovníkem J. A. Hankem. 95 000 svazků je eliminováno na 24 000. Zbytek je prodán v dražbách, nebo na makulaturu³. V roce 1782 je degradována na pozici lyceální knihovny, ale roku 1827 je opět povýšena na knihovnu univerzitní. Bohužel roku 1860 byla olomoucká univerzita zrušena z důvodu obav vlády z rostoucího českého uvědomění. Od té doby je charakter státní vědecké studijní knihovny neměnný (Cejpek, 2002, str.163,164).

7.3.1 Obsahové zvláštnosti fondu knihovny

Složení knih této knihovny je specifickou kombinací nizozemských a belgických tisků získaných během období bouřlivého politického, vědeckého a náboženského vývoje těchto zemí (1500-1800). Tato část obsahuje 4 000 historických tisků. Tato díla dokládají společenskou situaci v období Habsburské monarchie a zájmy konkrétních osob a institucí, díky kterým se tyto nizozemské a belgické tisky dostaly na území Čech (Engelbrecht, a další, 2015, str.34).

Jsou zde k nalezení atlasy, cestopisy, antická a křesťanská literatura, Comenania⁴, tituly technických a přírodních věd nebo třeba právnícké spisy (Engelbrecht, a další, 2015, str.34-43).

7.3.2 Obrozenecký zájem o knihovnu

Koncem devatenáctého století se knihovně dostává zájmu v oblasti vědeckého a historického bádání. V. Tille zde pořizuje soupis českých rukopisů a A. Schubert sepisuje veškeré prvotisky olomoucké knihovny (Cejpek, 2002, str.164).

---

³ Makulatura: použití již nepotřebného pergamenového listu na novou pergamenovou vazbu nové knihy

⁴ Comenania: díla J. A. Komenského

7.4 Knihovna Národního muzea

Na počátku 19. století vznikají chvíli po sobě 3 muzea v Opavě (1814), v Brně (1817) a v Praze (1818). Ovšem myšlenka vzniku Národního muzea je o celých 40 let mladší a vznikla na základě přírodovědeckého zájmu. Hlavními iniciátory byli dva šlechtici: Kašpar Šternberk a František Klebelsberk. Později se k jejich snahám přidal také purkrabí Antotnín Kolovrat Libštejnský. Představitelé národního obrození v čele s J. Jungmanem myšlenku muzea rozšiřují o historickou část. Její důležitost je daná také tím, že spravuje přes 300 knihoven zámeckých (Cejpek, 2002, str.166).

7.4.1 Vznik fondu

Převážná část počátečního fondu se skládá z darovaných titulů. Josef Kolovrat Krakovský z Újezda daroval knihovně svou sbírku z březnického zámku. Tento dar obsahoval část fondu augustiniánského kláštera z Roudnice a jiných míst z období středověku. Sbírkou čítá 475 svazků, z toho 96 jsou rukopisy, dalších 86 jich daroval roku 1824 a poté roku 1893 posledních 55 rukopisů jako dar od dědice Kolovratského. Dalším mecenášem je pražský arcibiskup Václav Leopold. Daroval soubor 117 rukopisů, 81 prvotisků a 183 tisků vzácných. Druhým knihovníkem je Antonín Jaroslav Vřátko (Cejpek, 2002, str.167).

7.4.2 Organizace

Prvním bibliotékářem se stává Václav Hanka, který pokládá základy knihovny. Program knihovny je formulován Josefem Dobrovským a je rozčleněn na pět skupin. První jsou rukopisy a tisky v češtině, poté cizojazyčné, ale vznikem české. Třetí skupina zahrnuje rukopisy a tisky s bohemikálním materiálem, dále jsou mapy, kresby a obrazy s českou tematikou a poslední skupinou jsou knihy psané Čechy, ale Čech se netýkající (Cejpek, 2002, str.167,168).

7.4.3 Umístění a vývoj fondu

Prvním sídlem byl Šternberský palác na Hradčanech, roku 1846 byl pro knihovnu zakoupen palác Jana Nostice, který lépe vyhovoval sbírkám i dílům. Roku 1890 se připravuje fond k dalšímu stěhování, tentokrát do budovy na Václavském náměstí a sbírka je obohacována desítkami spisovatelských knihoven, které byly kupovány, darovány nebo odkazovány muzeu (Cejpek, 2002, str.168).

V lednu roku 1904 nastupuje na pozici knihovníka Čeněk Zíbrt, který měl velké organizační zásluhy. Povedlo se mu zpřesnit a reorganizovat fond knihovny, uspořádal

registratury a v neposlední řadě vynaložil velké úsilí na poskytnutí výtečných služeb badatelům (Dragoun, a další, 2012, str.20).

V tomto období fond knihovny stále roste a na prahu první republiky obsahuje kolem 350 000 svazků a 4 070 rukopisů. Na soupisu fondu pracoval roku 1917 prof. dr. F. M. Bartoš. Rozsah archivu při založení první republiky bylo těžké určit vzhledem k rukopisným pozůstatostem českých spisovatelů zemřelých před tímto datem. Hrubý odhad se pohybuje kolem 150 000 archiválií (Cejpek, 2002, str.168).

7.4.4 Současnost

„Knihovna NM má osm oddělení. Oddělení základní knihovny, KNM1, obsahuje převážně bohemikální tiskovou produkci od 19. století do současnosti. Oddělení KNM2 spravuje nejvzácnější fondy Knihovny Národního muzea, sbírku rukopisů a starých tisků; KNM3 – oddělení časopisů, představuje druhou největší sbírku periodik u nás, každoročně se zvětšující o veškerou současně vycházející produkci periodického tisku v ČR. Sídli v tzv. Zámečku, bývalém místodržitelském letohrádku v Královské oboře v Praze 7. Oddělení KNM4 je specializované pracoviště pro fondy zámeckých knihoven v České republice, po dobu rekonstrukce staré budovy NM sídlí na zámku Zbraslav; KNM 5 zpracovává a uchovává sbírky knižní kultury (kramářské písňe, bibliofilie, ilustrace, grafika, plakáty, svaté obrázky, exlibris, štočky); KNM6 je pověřeno službami veřejnosti (studovny, výpůjční protokol, meziknihovní a reprografické služby, digitalizační pracoviště) a KNM7 zajišťuje doplňování odborné literatury pro základní knihovnu a pro odborné knihovny jednotlivých oddělení Národního muzea formou mezinárodní výměny publikací, nákupem i dary. KNM8 – Oddělení digitalizace, nových médií a informačních technologií je součástí Knihovny NM od roku 2017.“ (Národní muzeum, 2019)

8 Závěr

Cílem mé práce bylo shrnout vývoj knihoven a knihovnictví na českém území. Obsahuje několik různých způsobů, jak na samotný vývoj knihoven, a s nimi spojeného knihovnictví, nahlížet. Dále je zde nastíněna problematika rozlišení knihovny od archivu. Zmiňuji zde některé aspekty, které mohou být při zkoumání vývoje knihovny problematické. Například původ jednotlivých knih a jejich postupné zařazování do různých knihovních fondů během let jejich existence bývá jedním ze zásadních problémů.

Druhá část se skládá ze stručného historického přehledu vývoje, obohaceného konkrétními příklady knihoven a jevů, které se v nich objevují. Zmiňuji zejména ty jevy, které byly pro dané historické období charakteristickými. Popsané období začíná Velkou Moravou a končí událostmi druhé světové války. V této části je mimo jiné popsán vliv Karla IV. na vznik knihoven v Praze, historie prvních tištěných knih nebo vznik a vývoj různých typů knihoven, kam spadá například popis vzniku knihoven veřejných.

Třetí část obsahuje přehled o původu knihovnictví jako profese. Jsou zde zmíněny konkrétní osobnosti českého knihovnictví, jako například Z. V. Tobolka, jehož aktivita na poli knihovnické teorie i praxe je velice rozsáhlá. Publikoval nespočet studií, byl ředitelem první knihovnické školy na území Čech a mimo jiné také prvním zástupcem českých zemí v mezinárodním knihovnickém výboru FILA.

Ve čtvrté části jsem charakterizovala několik knihoven, které jsou pro české země významné, nebo je jejich fond něčím zvláštní. Například knihovna Národního muzea je charakteristická tím, že kromě svých fondů spravuje také nespočet knihoven zámeckých.

9 Literatura

Bílek, Petr A. a Bohumil, Jiroušek a Lukáš Novotný. 2018. *Československo 1918-1938/2018.* České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2018. ISBN 978-80-7394-725-5.

Bohatcová, Mirjam. 1990. *Česká kniha v proměnách staletí. 1.* Praha : Panorama, 1990. ISBN80-7038-131-0 : 140.00.

Cejpek, Jiří. 2002. *Dějiny knihoven a knihovnictví, 2. doplněné vydání.* Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0323-3.

Cejpek, Jiří. 2005. *Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy. 2.* Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1037-X.

Čermák, František, Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). 2017. Nový encyklopedický slovník češtiny. www.czechency.org. [Online] Masarykova univerzita, Brno , 2017. [Citace: 11. listopad 2018.] <https://www.czechency.org/slovník/KORPUSOV%C3%81%20DATA#archiv>.

Čermáková, Zdeňka a Lukacec, Jan. 2016. Městská knihovna v zrcadle. *mlp*. [Online] 3. Říjen 2016. [Citace: 2. Duben 2019.] http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/28/16/43/mestska_knihovna_. ISBN 978-80-7532-343-9.

Černá, Marie. 2015. knihyznovunalezene.eu. *Knihy znovu nalezené.* [Online] Národní knihovna, 19. Srpen 2015. [Citace: 5. Duben 2019.] <http://knihyznovunalezene.eu/cs/zajimavosti/nk-behem-valky.html>.

Černá, Marie Ludmila. 1948. *Stručné dějiny knihtisku.* Objevy dneška; 1. Praha : Šolc a Šimáček, spol s. r. o., 1948. OCLC 11993330.

Dragoun, Michal a Jindřich, Marek. 2012. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: sbírky Adolfa Patery a Čeňka Zíbrta.* Praha : Národní muzeum, 2012. ISBN 978-80-7036-350-8.

Engelbrecht, Wilken, W. K. H a Gabriela, Elbelová. 2015. *Barokní knihkupectví světa: nizozemské tisky 16.-18. století ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci.* Olomouc : Muzeum umění Olomouc, 2015. ISBN 978-80-87149-95-9.

Fejtová, Olga. 2014. *Jednota bratrská v městech pražských v době předbělohorské a rejstřík členů pražského sboru.* 1. Praha : Archiv hlavního města Prahy, 2014. ISBN 978-80-86852-56-0..

Fingernagel, Andreas a Gastgeber, Christian. 2009. *Nejkrásnější bible středověku.* [překl.] Alena Zábojníková a Kateřina Horváthová. Praha : Slovart, 2009. ISBN:978-80-7391-316-8.

Hlaváček, Ivan. 2005. *Knihy a knihovny v českém středověku (studie k jejich dějinám do husitství).* [editor] Milada Motlová. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2005. ISBN 80-246-0917-7.

Hradilová, Marta. 2014. *K dějinám knihovny minoritů v Českém Krumlově.* Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. ISBN 978-80-87782-36-1.

- Jakubec, Jan. 1911.** *Dějiny literatury české: od nejstarších dob až do probuzení politického.* Praha : Nákladem Jana Laichtera, 1911.
- Kochánek, Ladislav. 1996.** *1000 českých nej... a ještě něco navíc.* 4. Praha : Albatros, 1996. ISBN 80-00-00446-1.
- Kol., autorů. 1993.** *Kdo byl kdo v našich dějinách.* Praha : Libri, 1993. ISBN 80-901579-0-4.
- Libor, Jan. 2006.** *Osobnosti moravských dějin.* 1. Brno : Matice moravská, 2006. ISBN 8086488381.
- Mašek, Petr a Turková, Petra. 2004.** *Zámecké, hradní a palácové knihovny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha : Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-161-1.
- Národní knihovna ČR. 2014.** nkp/O knihovně/základní informace. *nkp.* [Online] Národní knihovna ČR, 4. Červen 2014. [Citace: 5. Duben 2019.] <https://www.nkp.cz/o-knihovne/zakladni-informace/klementinska-nej>.
- Národní muzeum.** nm/knihovna-nm/o-nás. *www.nm.cz.* [Online] Národní muzeum. [Citace: 5. Duben 2019.] <https://www.nm.cz/knihovna-nm#o-nas>.
- Opelík, Jiří, a kol. 2000.** *Lexikon české literatury : osobnosti, díla, instituce 3 M-O.* Praha : Academia, 2000. Sv. 1. ISBN 80-200-0708-3.
- Opera historica 1993.** *Opera historica š: Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků.* České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1993. ISBN 80-7040-073-0..
- Osolobě, Jan a Osolobě, Jana. 2008.** *Staroslověnské a Latinské kořeny naší literatury.* 1. Mikulov : Mikulovské centrum pro evropskou kluturu, 2008. ISBN 978-80-254-1438-5.
- Poshe, Emanuel. 1978.** *Umělecké památky Čech.* Praha : Academia, 1978.
- Semotanová, Eva. 2007.** *Česko: Ottův historický atlas.* Praha : Ottovo nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7360-577-3.
- Sládek, František. 2010.** Praha.eu: Kultura: Městská knihovna v PrazePrvní pražská "knihovna" se otevřela před 235 lety. *Praha.eu.* [Online] Magistrát hlavního města Prahy, 15. Leden 2010. [Citace: 4. Duben 2019.] http://www.praha.eu/jnp/cz/co_delat_v_praze/kultura/mestska_knihovna_v_praze/prvni_a_prvni_pujcovna_knih.html.
- Sládek, Milan. 2002.** *Němci v Čechách.* Praha : Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7.
- Sladká, Veronika. 2015.** *Historie a současnost klášterní knihovny u sv. Tomáše v Praze. Diplomová práce.* Praha : Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015.
- Sommer, Petr, Foltýn, Dušan a Vlček, Pavel. 1997.** *Encyklopedie českých klášterů.* Praha : Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6.

Svaz knihovníků a informačních pracovníků. 2002. Bulletin Skip 2. *Bulletin SKIP*. [Online] 30. květen 2002. [Citace: 5. Duben 2019.]
http://wwwold.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/Bull02_28.htm#ti. ISSN 1213-5828.

Šámal, Petr. 2009. *Soustružníci lidských duší: lidové knihovny a jejich cenzura na počátku padesátých let 20. století: (s edicí seznamů zakázaných knih)*. Praha : Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1709-3.

Šmahel, František. 2016. *Alma mater Pragensis : studie k počátkům Univerzity Karlovy*. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze : Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3203-2 .

Vašíčka, Josef. 2014. *Literární památky epochy velkomoravské: 863-885*. Praha : Vyšehrad, 2014. 978-80-7429-217-0.

Večerka, Radoslav. 2008. *Biografickobibliografické medailonky českých lingvistů: bohemistů a slavistů*. [elektronický časopis] [editor] Aleš Bičan. 2, Brno : Masarykova univerzita, 1. Leden 2008. ISSN 1801-5336 .

Vodička, Milan. 2009. *Den, kdy došly prachy*. 1. Praha : Práh, 2009. ISBN: 978-80-7252-260-6.

Vytlačil, M., Lukáš. 2016. *Příběh renesančního Jáchymova in Evangelicus 2017*. Praha : Evangelicus, 2016.

Wilhite, Jeffrey, M. 2015. 85 years of ifla. *ifla.org*. [Online] ifla.org, 22. říjen 2015. [Citace: 3. Duben 2019.] <<http://archive.ifla.org/III/75ifla/75index.htm>>..